

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Íránská společnost v období vlády

Mohammada Chátamího

Jitka Nováková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Blízkovýchodní studia

Bakalářská práce

Íránská společnost v období vlády

Mohammada Chátamího

Jitka Nováková

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Tomková

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedeníh pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Aleně Tomkové za její cenné rady a čas, který mi věnovala.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 ÍRÁNSKÝ REŽIM	3
2.1 Náboženský systém.....	3
2.2 Politický systém.....	4
3 REFORMNÍ HNUTÍ.....	7
3.1 Atmosféra 90. let	7
3.2 Charakteristika reformního hnutí	8
4 KONZERVATIVNÍ ELITA.....	11
5 SPOLEČENSKÉ SKUPINY PODPORUJÍCÍ MOHAMMADA CHÁTAMÍHO A REFORMNÍ HNUTÍ.....	14
5.1 Duchovenstvo	14
5.2 Ženy.....	19
5.3 Studenti.....	24
5.4 Intelektuální elita	26
6 MÉDIA	31
6.1 Tisk.....	31
6.1.1 <i>Salám, Chordád, Zanán</i>	33
6.2 Internet.....	35
6.3 Informační zdroje preferované íránskou mládeží	38

7	ÚSPĚCHY A NEÚSPĚCHY REFORMNÍHO Hnutí.....	39
8	VOLBA NOVÉHO PREZIDENTA	45
9	ÍRÁNSKÁ SPOLEČNOST NA POČÁTKU 21. STOLETÍ.....	47
10	ZÁVĚR	50
11	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	52
12	RESUMÉ	56

1 ÚVOD

V roce 1979 byla v Íránu dovršena islámská revoluce, která svrhla druhého a zároveň posledního vládnoucího šáha z dynastie Pahlaví, Mohammada Rezu Pahlavího. Íránci si následně v lidovém referendu jednoznačně odhlasovali vytvoření islámské republiky. Cesta, kterou se v následujících letech představitelé nové teokracie vydali, vedla ke stále větší izolovanosti země. Írán, působící navenek jako jednoznačně extremistická společnost zastávající protizápadní postoje, totiž děsil nejednu vládu. Téměř dvacet let od islámské revoluce však došlo v Íránu k významné události, která dojem o homogenitě Íránců vyvrátila. V roce 1997 vyhrál v prezidentských volbách proreformní Mohammad Chátamí, který se v předvolební kampani zaměřil na témata jako je občanská společnost, ženská práva, politická pluralita, důstojnost života a právní stát. Jeho drtivé vítězství odhalilo nesourodost mezi většinovou společností a vládnoucím klerikálním aparátem (Cohen, 2006: 3-4).

Práce si klade za cíl podrobně zmapovat íránskou společnost a její směřování v době vlády prezidenta Mohammada Chátamího (1997-2005), představující nejsvětější období v porevolučním vývoji islámské republiky. Írán přehodnotil svůj dosavadní přístup k Západu a po dvou dekádách se vymanil z mezinárodní izolace. Mohammad Chátamí vyhlásil rok 2001 rokem dialogu mezi civilizacemi. Ke konci roku 2001 Írán napomohl koaličním silám v boji proti afghánskému Talibanu, a přestože byl Írán v roce 2002 zařazen mezi země tzv. Osy zla¹, nabídla Íránská islámská republika v roce 2003 administrativě tehdejšího amerického prezidenta George Bushe bilaterální dohody, tzv. Velké ujednání, slibující případné uznání státu Izrael i řešení íránského jaderného programu. Tato nabídka však nebyla vyslyšena (Axworthy, 2009: 209-210).

Co se týče vnitrostátního vývoje, zvolení Mohammada Chátamího odstartovalo masivní reformní hnutí, tedy jakýsi celonárodní boj za lepší společensko-politické podmínky. V prvních letech docílilo hnutí

¹ Mezi země Osy zla patřily také Irák a Severní Korea (Axworthy, 2009: 209).

prostřednictvím reformních politiků oslabení konzervativního režimu a prosazení svobodnějšího prostředí. Jak společnost využila nových uvolněnějších podmínek, bude jedním z více témat této práce.

Střet reformistů s konzervativním režimem představoval v období vlády prezidenta Chátamího rozhodující faktor společensko-politického vývoje. Společnost tvořila hnací sílu reformního hnutí a jako taková byla jedním z jeho hlavních témat. Tato práce se proto zaměří především na jednotlivé společenské skupiny, které hrály v reformním hnutí významnou roli. Pozornost bude věnována i důležitým okamžikům, které nějakým způsobem vývoj společnosti ovlivnily. Smyslem této práce je přiblížit lidskou stránku Íránu, která bývá v západních médiích a diskusích často zatlačena do pozadí, a vykreslit povahu, převládající názory a touhy většinové společnosti. Období reformního hnutí se pro tento cíl jeví jako ideální, neboť právě za vlády prezidenta Chátamího dostala společnost v rámci Íránské islámské republiky zatím největší prostor k seberealizaci.

Jaký je vztah společnosti k náboženství a náboženským autoritám? Jakou roli hraje v Íránu vládnoucí režim a do jaké míry ovlivňuje život jednotlivců? Jaké byly příčiny neúspěchu reformního hnutí? Podepsal se tento neúspěch na vývoji íránské společnosti? Změnilo reformní hnutí i přes svůj neúspěch myšlení společnosti? A proč se v roce 2005 Íránci rozhodli pro volbu konzervativního kandidáta Mahmúda Ahmadínežáda reprezentujícího pravý opak idejí reformního hnutí? Znamenala tato volba obrat ve společenském diskursu? Práce se bude zabývat těmito otázkami napomáhajícími lépe pochopit charakter íránské společnosti a zhodnotí příčiny, průběh a důsledky reformního hnutí coby převládající celospolečenské tendence na přelomu tisíciletí.

Přepisy perských slov do českého jazyka se řídí transkripcí využívanou v českém překladu knihy *Dějiny Íránu*.² Přímé citace z anglicky psaných publikací jsou překladem autora této práce.

² Axworthy, Michael (2009): *Dějiny Íránu*, Praha, Lidové Noviny.

2 ÍRÁNSKÝ REŽIM

Pro pochopení íránské společnosti je důležité znát základní rysy prostředí, ve kterém se tato společnost vyvíjí. Proto si na úvod přiblížíme íránský politický systém a hlavní rysy íránského náboženského systému, neodmyslitelně spjatého s íránským vládnoucím režimem.

2.1 Náboženský systém

V Íránu je od dob Safíjovské říše státním náboženstvím šíitský proud islámu, konkrétně *šía* dvanácti imámů³ (Axworthy, 2009: 104).

Šía přikládá zásadní význam imámům, představitelům muslimské obce, které považuje za jediné legitimní nástupce proroka Muhammada. Právo stát se imámem připisuje pouze členům Muhammadovy pokrevní linie.⁴ Kromě krátké vlády Alího b. Abí Tálíba (656-661), Muhammadova bratrance a zetě, proto šíité považovali všechny vlády za nezákonné. Bohem vyvolení imámové, vůdci muslimů a vykladači islámského práva, byli vnímáni jako nositelé části božství, které po smrti každého z nich vždy přešlo na jeho syna. Jednotlivé šíitské sekty se pak od sebe liší mimo jiné tím, kolik imámů uznávají (Kropáček, 2006: 180-188).

Ithná`ašaríja uznává dvanáct imámů, přičemž za posledního imáma je považován prorok Muhammad⁵. Podobně jako ostatní odnože šíy je i *ithná`ašaríja* postavena na myšlence, že poslední imám nezemřel, ale pouze se schoval do ústraní. Odtud se jednoho dne vrátí jako *mahdí*, bohem správně vedený, a naplní svět spravedlností. Než se však vrátí, mají jeho vůli interpretovat *modžtahedové*, náboženští vědci kvalifikovaní k interpretaci Koránu na základě vlastního myšlenkového úsilí (Kropáček, 2006: 180-191). Právě z tohoto privilegia čerpají šíitští duchovní dodnes svou autoritu. Vedle náboženské autority získali íránští duchovní i autoritu politickou. V historii totiž několikrát vedli důležité celospolečenské kampaně jako například hnutí za ústavu a otevření parlamentu v letech

³ Říká se jí také *ithná`ašaríja* nebo imámovská šía. Hlavním náboženstvím ji na svých državách prohlásil roku 1501 safíjovský panovník Ismá'íl (Axworthy, 2009: 104).

⁴ Tím se liší šíité od sunnitů, kteří tento požadavek neuznávají (Kropáček, 2006: 26).

⁵ Není však historicky zcela doložen (Kropáček, 2006: 188).

1905-1906. Svou moc pak íránští duchovní završili ustavením nábožensko-politického principu *velájat-e faqíh*⁶ státní doktrínou, k čemuž došlo v rámci islámské revoluce v roce 1979. Významná role duchovních je proto dodnes neodmyslitelnou součástí politického a společenského systému Íránské islámské republiky (Kropáček, 2006: 190).

V průběhu 18. století převládl v Íránu teologický směr *usúlí* nad opozičním směrem *achbárí*⁷. Směr *usúlí* připisuje právo *idžtihádu*⁸ pouze náboženským učencům (*ulamá*), jimž je připisován titul *modžtahed*. Nejváženější *modžtahedé* dostávají vznešené tituly, čímž vznikla přísná hierarchie v řadách íránských duchovních⁹ (Axworthy, 2009: 132).

Hierarchie duchovních využívá současný íránský režim. Ovlivňováním této hierarchie společně s usměrňováním náboženské doktríny se postupně dostává náboženství pod stále větší kontrolu státu (Axworthy, 2009: 201). Vzhledem k tomu, že přední postavení v íránském politickém systému mají nejvyšší duchovní, kteří jsou jmenováni z řad státem povýšených *modžtahedů*, dochází zde ke specifické a poměrně nepropustné kontrole politiky, kdy stát ovlivňuje výběr nejvyšších duchovních, kteří pak spravují samotný stát.

2.2 Politický systém

Íránská islámská republika stojí na principu moci duchovních, respektive *fuqahá*¹⁰. Tento systém vychází z principu *velájat-e faqíh*, který teoreticky rozpracoval a pod názvem *Hokúmat-e eslámí: velájat-e faqíh* – „Islámská vláda: vláda *faqíha*“ či „Nadvláda duchovních“ vydal ájatolláh Chomejní (Axworthy, 2009: 188). *Velájat-e faqíh* v sobě zahrnuje již zmíněnou teorii skrytého imáma i v Íránu převládající teologický směr

⁶ Viz. kapitola 2.2 Politický systém.

⁷ Směr *achbárí* připisuje možnost interpretovat Korán všem (Axworthy, 2009: 132).

⁸ Vlastní myšlenkové (interpretační) úsilí (Kropáček, 2006: 75, 118).

⁹ *Talabe* – „studenti“ teologie, *hodždžatol-eslám* – „důkaz islámu, ájatolláh – „znamení Boží“, *ájatolláh-ol-ozmá* – „velký ájatolláh“, Chomejní pak dostal titul *nájeb-e imám* – „zástupce skrytého imáma“ (Kropáček, 2006: 226).

¹⁰ *Fuqahá* (sg. *Faqíh*) jsou znalci islámské jurisprudence - *fiqhu* (Axworthy, 2009: 188). Vzhledem ke stěžejnímu významu náboženského práva šarí'y patří islámští právníci, *fuqahá*, k duchovenstvu (Kropáček, 2006: 226).

usúlí. „Učení *Velájat-e faqíh* vycházelo z principu jediného legitimního práva, jímž byla *šarí‘a*¹¹ odvozená přímo od Boha a proroka Muhammada.“ (Axworthy, 2009: 188). Za vůdce muslimské obce a ochránce náboženského práva jsou v době nepřítomnosti skrytého imáma pověřeni právě *fuqahá* (Kropáček, 2006: 143).

Ústava Íránské islámské republiky z roku 1979 v sobě zahrnuje jak princip *velájate- faqíh*, tak některé demokratické prvky západních zemí. Byla navržena podle vzoru francouzské ústavy páté republiky. Před schválením však prošla významnou úpravou duchovních (Arjomand, 2009: 27-30; Arjomand, 2000: 284-285).

Nejvyšší vůdce (*rahbar*) je nejvyšší autoritou v zemi a nejvyšším právním znalcem (*valí-je faqíh*). Může se jím stát pouze osoba s titulem *modžtaheda*. *Rahbar* je volen doživotně Radou expertů, kteří ho však mohou odvolat v případě, že není dostatečně způsobilý k výkonu funkce (Axworthy, 2009: 251). Kromě dohlížení na celkovou politiku Íránu je hlavní pravomocí vůdce jmenování všech nevolených orgánů politického systému, jmenovitě Rady dohlížitelů, Rady pro určování zájmů státu a šéfa justice. Navíc je vrchním velitelem ozbrojených sil, kontroluje Nejvyšší národní radu pro bezpečnost a jmenuje ředitele televize a rozhlasu (Arjomand, 2009: 33). Od smrti ájatolláha Chomejního v roce 1989 zastává tuto funkci ájatolláh Alí Chámene‘í.

Rada dohlížitelů (*Šúr-je negahbán*) se skládá ze 6 duchovních a 6 právníků. Právníky navrhuje šéf justice, všech 12 členů pak jmenuje *rahbara* (Axworthy, 2009: 251). Hlavním úkolem rady je posuzovat, zda jsou nové i již existující zákony v souladu s islámskými zákony (s normami *šaríy*). Každý zákon včetně článků samotné ústavy, který nesplňuje tento požadavek, je neplatný a Rada dohlížitelů ho může vetovat. Tím mají být chráněny ideologické základy íránského islámského státu (Arjomand, 2009: 30). Rada dohlížitelů dále schvaluje kandidáty ve volbách do parlamentu (*madžlesu*), do prezidentského úřadu i do Rady expertů. Od

¹¹náboženské právo (Kropáček, 2006: 117)

smrti ájatolláha Chomejního se počet zamítnutých kandidátů ve volbách zvyšoval, v průměru přesahuje 25 % (Arjomand, 2009, 43).

Rada pro určování zájmů státu (*Mažma'-e taščís-e maslahat-e nezám*) původně vznikla jako instituce urovnávající spory mezi *madžlesem* a Radou dohlížitelů. Dnes působí jako „hlavní *politická arbitrážní instance íránského režimu*“ (Axworthy, 2009: 251). Funguje také jako hlavní poradce *rahbara* (Arjoman, 2009: 38).

Rada expertů (*madžles-e chobregán*) není na rozdíl od výše popsaných orgánů jmenována, ale je volena v přímých všeobecných volbách. Jejím hlavním posláním je volba *rahbara* a dohlížení na jeho způsobilost (Arjomand, 2009: 221).

Další část íránského politického systému tvoří výkonná moc, **prezident** (*ra'ís-e džomhúr*) coby její hlavní představitel a **parlament** (*madžles*). Obě instituce jsou voleny v přímých všeobecných volbách (Axworthy, 2009: 251). Vzhledem k rozsáhlým kompetencím duchovní části politického systému, kterou na základě kontrolovaného výběru členů představují většinou konzervativci, je výkonná moc parlamentu a prezidenta značně omezena (Mir-Hosseini, Taper: 2).

Neopomenutelnou součástí politického systému představuje justice. Šéfa justice jmenuje na základě vlastního výběru *rahbar* (Arjomand, 2009: 38). Soudnictví je tak pod kontrolou konzervativních duchovních. Režim má k dispozici několik speciálních soudů, jmenovitě Soud pro tisk, Revoluční soudy, Zvláštní soud pro duchovní (*Dádgáh-e víže-je rohánijat*). Zvláště posledně jmenovaný byl významným nástrojem *rahbara* a konzervativní vlády k ukáznění duchovních a potlačení reformního hnutí. Zvláštní soud pro duchovní založil těsně po islámské revoluci ájatolláh Chomejní. Soud sloužil k potrestání duchovních sympatizujících s bývalým režimem. V roce 1987 ájatolláh Chomejní tuto instituci obnovil. Po jeho smrti přešla pod kontrolu konzervativní elity a ájatolláh Chámene'í z ní učinil instituci zcela nezávislou na soudnictví a

podřízenou přímo jeho osobě (Arjomand, 2009: 51-52; Mir-Hosseini, Taper, 2006: 32).

3 REFORMNÍ HNUTÍ

Přestože se pojem reformní hnutí používá až v souvislosti s obdobím vlády prezidenta Mohammada Chátamího v letech 1997-2005, kořeny tohoto hnutí sahají hluboko do 90. let, jejichž atmosféra bude přiblížena v následující kapitole.

3.1 Atmosféra 90. let

Prvních deset let od protišáhovské islámské revoluce bylo do velké míry vyplněno válkou s Irákem a transformací země v islámský stát. Válka se výrazně podepsala na hospodářství země i na životech všech Íránců. Nový režim se navíc neobešel bez četných represí a omezení. Na počátku 90. let však vstoupil Írán do nové etapy. Revoluční zápal u veřejnosti vystřídalo očekávání naplnění slibů revoluce a „*adekvátní kompenzace*“ válečného strádání (Axworthy, 2009: 202). Lidé nyní požadovali slíbenou prosperitu a změny, kvůli kterým v roce 1979 demonstrovali. Pouhá démonizace Západu, politika „my versus oni“ a ideologie nezpochybnitelné autority předních duchovních již jako zdroj autority režimu nemohla stačit (Rajaei, 2007: 197). Tím spíš, že od roku 1989 v čele nestál charismatický a respektovaný ájatolláh Chomejní.

Ani první polovina 90. let však žádné uspokojující změny nepřinesla. Země se navzdory ohlášeným rekonstrukčním snahám nově zvoleného prezidenta Akbara Hášemí Rafsandžáního (1989-1997) dostávala z poválečné ekonomické krize jen velice pomalu. Írán navíc čelil mezinárodním sankcím a v důsledku nebývalého nárůstu populace se Íránci potýkali s vysokou nezaměstnaností. Vláda prezidenta Rafsandžáního byla navíc obviňována z korupce a protekcionismu. Popularitu si režim rozhodně nezískal ani neustávajícími násilnými represemi (Axworthy, 2009: 203-204).

Z důvodu neuspokojivé situace se u některých duchovních a intelektuálů zrodily myšlenky reformy strnulé interpretace islámu i společensko-politických poměrů. Mezi lidmi se šířila touha po zodpovědnosti vlády, větších občanských svobodách i dodržování lidských a ženských práv (Gheissari, 2009: 130). V íránské společnosti pozvolna narůstal zájem o moderní sekularismus. Tento trend byl mezi lidmi přítomen již při revoluci v roce 1979, ale revoluční zápal, válka a tradicionalismus tuto tendenci o mnoho let zbrzdily (Rajaei, 2007: 197).

Období vlády prezidenta Rafsandžáního umožnilo změnu společenského diskursu a napomohlo vzniku reformního hnutí. Byla ukončena mezinárodní izolace Íránu a z ciziny se mohli vrátit exulanti. Docházelo tak k šíření nových názorů a postojů, což vedlo k větší informovanosti a zainteresovanosti Íránců (Gheissari, 2009: 130). Pozvolná liberalizace umožnila společnosti postupně se zapojovat do dění v zemi. Bylo otevřeno mnoho vysokých škol¹² a založeny různé organizace a spolky. Právě studenti a nejrůznější spolky byli později důležitou podporou reformního hnutí. Pod vedením ministra pro kulturu a islámské vedení Mohammada Chátamího (1989-1992) došlo k uvolnění kulturních poměrů, což vedlo mimo jiné k založení různých periodik (Arjomand, 2009: 63-64). Jejich prostřednictvím se začalo šířit pestřejší spektrum politických názorů a opatrné kritiky některých společenských témat (Gheissari, 2009: 130). Přesto jediným tiskem zveřejňujícím před rokem 1997 kritiku režimu byl *Salám* (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 30).

Celkové uvolnění atmosféry společně s frustrací Íránců z poměrů v zemi sehrálo zásadní roli ve změně nálady tehdejší společnosti a pozvolna vedlo ke vzniku reformního hnutí.

3.2 Charakteristika reformního hnutí

Reformní hnutí bylo nezamýšleným důsledkem islámské revoluce. Jeho hlavními ideologickými strůjci byli revolucionáři z roku 1979, kteří se

¹² V rámci tzv. Kulturní revoluce, vyhlášené na počátku 80. let, došlo k zavření vysokých škol, které byly následně „očistěny“ a poislámštěny a opětovně otevřeny v roce 1983. Vzdělávání se tím dostalo pod kontrolou státu (Arjomand, 2009: 69).

po boku ájatolláha Chomejního zasloužili o nastolení islámské republiky. Šlo zejména o levicově smýšlející konzervativní duchovenstvo, které se zapojilo do porevoluční politiky první dekády Íránské islámské republiky (Arjomand, 2009: 9, 94-95). K jejich přetransformování do role reformistů vedly dva předpoklady. Zaprvé to bylo vyprchání revolučního entusiasmů a zklamání z reality, ve které naplňování revolučních vizí neodpovídalo jejich původním představám. Zadruhé k tomu přispěla politika konzervativní pravice, která po smrti ájatolláha Chomejního získala rozhodující moc a de facto velela politice druhé dekády islámské republiky.¹³ Svůj mandát však ve všech směrech překročila. Rada dohlížitelů kontrolovaná pravíci odvolala ve volbách do čtvrtého *madžlesu* v roce 1992 141 členů, včetně samotného mluvčího parlamentu. Většinu v *madžlesu* tak obsadila právě konzervativní pravice a levicově smýšlející konzervativce definitivně odsunula na vedlejší kolej (Arjomand, 2009: 68-69). Část těchto levicově smýšlejících konzervativců spatřila jedinou možnost v přehodnocení svých postojů. S narůstajícími rozpory mezi konzervativní a umírněnou částí *madžlesu* byla stále patrnější neefektivnost spojení těchto dvou skupin. Této příležitosti se chopila přeorientovaná část levice, spojila se s umírněnými a středovými politiky a v roce 1996 tyto politici společně získali většinu v pátém *madžlesu*. Mnoho představitelů této různorodé koalice pak v nadcházejících prezidentských volbách podpořilo proreformního kandidáta Mohammada Chátamího (Wells, 1999: 34-35).

Mohammad Chátamí byl jednou z nejdůležitějších osobností celého hnutí. Chátamí byl klerik věrný ideji islámského státu, které však chtěl vtisknout lidštější a modernější podobu, reflektující současné společenské problémy. Jeho politický program se přímo skládal z hesel „občanská společnost“ (*džáme'e-je madaní*) a „právní stát“ (*hokúmat-e qánún*). Druhé heslo bylo v přímé konfrontaci k heslu islámské revoluce, „islámská vláda“ (*hokúmat-e eslami*), což zdůrazňovalo nový politicko-spoločenský

¹³ V 80. letech byla levice i pravice sdružena ve Straně islámské republiky, převahu v ní však měla levice. Strana se rozpadla ještě před smrtí ájatolláha Chomejního (Wells, 1999: 31-32).

diskurs. Dále jeho program obsahoval myšlenku pluralismu a politické participace. Íránci prahnoucí po změně na tato hesla slyšeli a v květnu 1997 zvolili téměř 70 procenty hlasů (při téměř 90 procentní účasti) Mohammada Chátamího novým prezidentem. Právě z této popularity odvozoval Chátamí svou legitimitu (Arjomand, 2000: 284-286). „*O jeho zvolení referovali jako o významné, historicky nevídané události a popisovali ji jako epos druhého Chordádu (23. května), národní historická událost druhého Chordádu, a podobně.*“ (Arjomand, 2000: 284).

Reformní hnutí bylo reprezentováno intelektuály, novináři, politiky a duchovními, svou sílu ale čerpalo z podpory široké veřejnosti. Hlavní skupinu stoupenců tvořila mladá generace Íránců, dospívající v odlišných podmínkách než generace jejich rodičů a prarodičů. V roce 1996 tvořila 60 procent populace mládež ve věku do 24 let.¹⁴ Tato vzdělaná¹⁵ a ambiciózní generace byla utvářena globalizací a vzájemným propojením. Pohled těchto mladých lidí na politicko-společenskou problematiku se od starší generace pochopitelně lišil a praktiky režimu pro ně byly zcela neomluvitelné (Rajaei, 2007: 194-195; Tazmini, 2009: 43).

Reformní hnutí zaštiťovalo širokou škálu názorových skupin, od duchovních věrných myšlenky islámského státu až po sekulární intelektuály. Dohromady je spojovala společná touha po změně. Dosavadní poměry v zemi vnímali jako výsměch ideálům a cílům islámské revoluce. V praktikách režimu viděli obnovení despotie, která byla pouze schovaná pod zástěrku islámu. Jejich pojetí islámu bylo pluralitní a tolerantní, založené na lidských právech a demokratických hodnotách. *Velájat-e faqíh* vykládali jako nábožensko-politickou teorii, ve které *rahbar*

¹⁴ Mladost íránské společnosti způsobila neobvyklá populační exploze, vyvolaná především omezením role žen ve společnosti a zákazem rodičovského plánování v souvislosti s islámskou revolucí (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf : 2) „*Počet obyvatel vzrostl z 33,7 milionu roku 1976 na 48, 2 milionu roku 1986 a roku 2007 se populace navýšila na 68, 5 milionu, přestože v posledních letech celkový nárůst zvolnil.*“ (Axworthy, 2009: 204).

¹⁵ Míra gramotnosti vzrostla ze 47.5 procent v roce 1976 na 79.5 procent v roce 1996. Počet univerzitních studentů se navýšil z průměrných 150 000 na 1.22 milionů (Tazmini, 2009: 43).

odvozuje svůj mandát od lidu, který ho skrze Radu expertů nepřímo volí i odvolává (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 35).

Zvolením Mohammada Chátamího prezidentem v roce 1997 odstartovala nová etapa Íránské islámské republiky, etapa boje za politické a společenské reformy. Mezi lety 1997-2005 tak docházelo ke střetu mladé reformní generace se starší generací tradičně uvažujících konzervativců (Rajaei, 2007: 193-194). Starší generace tradicionalistů představovala menšinou, ale za to velice vlivnou skupinu, reprezentující vládnoucí konzervativní elitu. Konzervativní elita coby hlavní opoziční síla reformního hnutí dokázala i v době největšího úspěchu reformní politiky získat podporu 12-16 % obyvatel (Saghafi, 2004: 19).

4 KONZERVATIVNÍ ELITA

Konzervativní elitu tvořily dvě skupiny, část levicových konzervativců a vládnoucí pravicoví konzervativci. Levici představovala nepříliš početná skupina zatvrzelých duchovních věrných Chomejního odkazu, která se nepřiklonila k reformnímu proudu. Tito duchovní se považovali za oprávněné vůdce obyčejných lidí, neschopných činit politická a společenská rozhodnutí. Připisovali si právo vést lid a chránit jej před vlivem všech špatností, které spatřovali především v uvolněné a nemorální kultuře Západu. U veřejnosti neměla tato skupina podporu vyšší 10 procent, přesto však jejich role nebyla zanedbatelná. Někteří vlivní duchovní zastávali (a dodnes zastávají) významné posty, např. v Radě dohlížitelů. Tyto zastávce tvrdé linie můžeme, jako jediné ze všech přítomných proudů v Íránu, nazývat pokračovateli ájatolláha Chomejního (Hooglund, 1999: 61). Větší překážkou pro reformní hnutí představovali pravicoví konzervativci, kteří čerpali podporu především z řad tisíců bázárových obchodníků. V průběhu 90. let měli tito pravicoví tradicionalisté největší vliv. Řadí se mezi ně i sám ájatolláh Chámene'í (Hooglund, 1999: 61).

Tyto dvě skupiny se od sebe názorově lišily v ekonomické oblasti. V otázce společenských zákonů obě smýšlely podobně. Odmítaly

navázání kontaktů s USA a Izraelem a prosazovaly zákaz přístupu veřejnosti k mezinárodním médiím, skrz které se údajně šíří nemravné výdobytky západní kultury, například pornografie. Zároveň byly proti jakýmkoliv snahám liberalizace společnosti (Hooglund, 1999: 61-62).

Konzervativci¹⁶ vnímali dogma *velájat-e faqíh* jako základ své moci, a proto se novým prodemokratickým hnutím cítili právem ohroženi. Kritika politického systému ohrožovala je samotné. Proto se snažili reformní hnutí znehodnotit tím, že ho označovali za útok na náboženské svátosti a islám. Na tuto rétoriku však veřejnost dychtící po změně nereagovala. Strnulé lpění na absolutní moci nejvyšších duchovních bylo zcela nesourodé s moderně pojatými reformami, které v zastoupení umírněných politiků vyžadovala společnost (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 30).

Proto se konzervativci pokusili umlčet veřejnou debatu, neboť pomocí ní se mezi lidem šířil pocit křivdy a vzrůstaly nároky na zadostiučinění. Od počátku roku 1998 se snažili zničit reformní hnutí třemi dostupnými prostředky (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 30). Zaprvé kontrolou parlamentu a všech nevolených orgánů, k čemuž musíme připočíst i konzervativcům podřízenou kontrolu kandidátů ve všeobecných volbách.¹⁷ Zadruhé kontrolou soudnictví, což lze považovat za prostředek jednoznačně nejúčinnější. Skrze soudní procesy se konzervativci zbavovali klíčových reformních postav a většina veřejně se projevujících kritiků skončila dříve či později ve vězení. Za pomoci konzervativních právníků také konzervativci úspěšně blokovali reformní politiku. Z pozice šéfa justice odhodlaně bránil reformním snahám nejprve ájatolláh Mohammad Jazdí (ve funkci 1989-1999), od roku 1999 pak znepříjemňoval prezidentovi Chátamímu a jeho administrativě práci ájatolláh Sajjed Mahmúd Hášemí-Šáhrúdí (Arjomand, 2009: 49). Třetím prostředkem pro omezení činnosti reformního hnutí a potlačení liberalizace společnosti ze strany konzervativců bylo násilí. K tomu

¹⁶ Dále označení pro odpůrce reformního hnutí, bez ohledu na to, zda pravicoví či levicoví.

¹⁷ Přesto získali reformisté a stoupenci prezidenta Chátamího v letech 2000-2004 většinu v parlamentu (Arjomand, 2009: 96).

konzervativní křídlo využívalo některé státní organizace, například Revoluční gardy (*Pásdárán*) nebo jejich polovojenskou součást *Basídž*. Vedle těchto složek v zemi fungovaly i nestátní ozbrojené skupiny, například Stoupenci strany boží (*Ansár-e Hezbollah*), které často brutálně hájily zájmy konzervativní elity a ideologii islámského státu. Není zbytečné podotknout, že za podpory konzervativců (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 30-33).

Umíněnost konzervativců rostla úměrně s nárůstem reformního proudu. Společně s narůstajícími snahami Chátamího administrativy o liberalizaci poměrů a se sílící veřejnou kritikou narůstaly i represe a agresivita, s jakou se konzervativci pokusili reformní hnutí umlčet. V listopadu a prosinci roku 1998 došlo k sérii vražd nazývaných „řetězové vraždy“. Pět reformních spisovatelů a liberálních politiků bylo zavražděno tajnými službami Íránské islámské republiky (MOIS/VEVAK). Obětí se stal sekulární politický aktivista Dárjuš Forúhar se svou manželkou Parváne Eskandarí a tři další spisovatelé Dža'far Púdžande, Mohammad Mochtarí a Mádžed Šaríf. Tento brutální zásah konzervativního vedení proti reformnímu hnutí byl i cíleným pokusem zdiskreditovat prezidenta Chátamího. Někteří z konzervativních duchovních došli až tak daleko, že uveřejnili fatvy¹⁸ ospravedlňující tyto vraždy. Reformní klerik ájatolláh Músáví-Ardabílí naopak prohlásil všechny takové fatvy za neplatné (Arjomand, 2009: 94). Vraždy pochopitelně vyvolaly strach. *„Podle Fírúze Gurana, vydavatele zakázaného měsíčníku Džáme'e-je Sálem, zabíjení rozšířilo paniku...Mnoho spisovatelů opustilo své domovy. Kdykoliv slyším ze spod kroky, mám před očima vidinu smrti.“* (Kamrava, 2001: 172).

Prezidentovi se však podařilo na počátku roku 1999 dostat za tento čin do vězení několik prominentních osob z Ministerstva zpravodajství a bezpečnosti (MOIS/VEVAK), včetně zástupce ministra Sa'ída Emámího. Byl to jeden z mála skutečných úspěchů Chátamího „právního státu“ (Arjomand, 2009: 94).

¹⁸ Fatvy jsou právní dobrozdání (Kropáček, 2006: 121).

5 SPOLEČENSKÉ SKUPINY PODPORUJÍCÍ MOHAMMADA CHÁTAMÍHO A REFORMNÍ HNUTÍ

V rámci politické elity podporovali Chátamího reformisté, umírnění i radikálové (Hooglund, 1999: 62). Jeho reformní myšlenky nadchly širokou veřejnost napříč společenským spektrem. Jeho stoupenci pocházeli z řad technokratů, duchovních vyloučených režimem, žen, mládeže a studentů, intelektuálů a spisovatelů, novinářů, univerzitních profesorů a učitelů. V reformním hnutí našla zalíbení nejen mladá generace, ale i revoluční generace mužů ve věku od 35 do 55 let, kteří požadovali menší zásahy státu, který by však poskytoval sociální zázemí, i důchodci, starající se o budoucnost svých vnoučat. Většina společnosti tíhla k určité formě demokracie, v cestě jí však stála vládnoucí konzervativní elita (Hooglund, 1999, 60).

Nejdůležitějším rysem období vlády prezidenta Mohammada Chátamího bylo uvolnění veřejné sféry. Díky tomu docházelo k otevřeným debatám v tisku, na univerzitách, v různých seminářích a také v samotném parlamentu. Hlavním předmětem debat byly různé postoje k otázce původní myšlenky islámského státu a její uvedení do praxe. Jednotlivci i nejrůznější skupiny podporující reformní hnutí se tak mohli po téměř dvaceti letech relativně svobodně vyjadřovat (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 30). Podrobněji si nastíníme ty společenské skupiny, které se nejviditelněji angažovaly v reformním hnutí a které se zasloužily o zvolení Mohammada Chátamího prezidentem.

5.1 Duchovenstvo

Snaha režimu zcela si podřídit náboženství přispěla ke vzniku disentu v řadách duchovních. V rámci Íránské islámské republiky bylo pro *modžtahedy* toužící po titulu ájatolláha stále častěji zapotřebí spíše „*politické loajality a oddanosti k velájat-e faqíh, než zbožnosti, hlubokého porozumění náboženských otázek, intelektuální převahy aspirantů či jejich schválení radou zasloužilých duchovních, jako tomu bylo dříve.*“ (Axworthy, 2009: 201). Disent v řadách duchovenstva měl zásadní

význam. Předmětem jejich kritiky byla ideologická interpretace islámu, které se dopouštěla konzervativní elita, a některé praktiky režimu, které dalece přesahovaly jeho pravomoci. Díky tomu bylo narušeno tabu ideologie islámské revoluce a v druhé polovině 90. let se tak mohla ve společnosti rozšířit polemika o přehnaných pravomocích nejvyššího vůdce i duchovních (Arjomand, 2000: 287-288).

Je nutné si uvědomit, že i když v rámci reformního hnutí působili i sekulární intelektuálové, hnutí samotné rozhodně za sekulární považovat nemůžeme. Cílem reformu byl i samotný islám, respektive jeho interpretace. Co se týče politických reformu, jejich smyslem bylo především zlidštění a modernizace systému. Přestože se společnost v předchozích letech poněkud odcizila náboženství a svým duchovním autoritám, islám zůstával základním pilířem, na kterém iránská společnost stála. Reformní duchovní neopouštěli od tradičních islámských hodnot, vnímali je však odlišně od konzervativní části kléru. Reformisté se pokusili islám zasadit do moderní doby. Chápali, že striktní, puritánský výklad islámu nemůže odpovídat na současné problémy společnosti. Upustili proto od některých radikálních požadavků plynoucích z islámské revoluce, jako třeba omezení role žen, a zaměřili se na požadavky nové, například aktivní zapojení celé společnosti do dění ve státě. Konzervativní elitě se tím zrodil nebezpečný, pro společnost velice atraktivní, nepřítel (Arjomand, 2009: 72-84; Rajaei, 2007: 193-237).

Paradoxně byl prvním výrazným kritikem režimu předpokládaný nástupce ájatolláha Chomejního a jeden z hlavních architektů *velájat-e faqíh*, ájatolláh Hosejn Alí Montazerí. Již v průběhu 80. let začal zpochybňovat některé praktiky vlády a jejích příznivců. Kvůli své kritice nebyl nakonec ájatolláh Montazerí po smrti ájatolláha Chomejního zvolen jeho nástupcem a místo toho byl odsunut do ústraní (Mir-Hosseini, Taper: 20-21). Ájatolláh Montazerí se tak stal oponentem vládnoucí konzervativní elity a důležitým průkopníkem reformních myšlenek (Rajaei, 2007: 210). Okamžik, kdy se původně levicově smýšlející konzervativní duchovní na počátku druhé poloviny 90. let přihlásili k jeho myšlenkám, byl důležitým

zlomem a jedením z předpokladů vzniku reformního hnutí (Wells, 1999: 35).

V listopadu 1997 pronesl ájatolláh Montazerí proslov v Qomu, ve kterém otevřeně zpochybnil legitimitu ájatolláha Chámeneí'ho a naopak podpořil z voleb vzešlou legitimitu Mohammada Chátamího. Tento proslov, později vydán jako pamflet, byl dalším zlomovým bodem. Intelektuálové a duchovní doposud prezentovali své myšlenky především v rámci seminářů, neboť do té doby si otevřenou kritiku režimu nikdo nedovolil (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 35). Vzhledem k tomu, že ájatolláh Montazerí nebyl nikdo menší, než jeden z hlavních teoretiků a tvůrců islámského režimu, byla jeho kritika pro budoucí vývoj v zemi nesmírně důležitá (Mir-Hossieni, 2006: 103). Pro ilustraci si uvedeme alespoň pár jeho myšlenek z tohoto proslovu.

Hosejn Alí Montazerí obviňoval konzervativní duchovní z nepochopení principu *velájat-e faqíh* a označoval je za uzurpátory moci. Podle něj se ve *velájat-e faqíh* musí zohledňovat vůle lidu a *valí-je faqíh*, nejvyšší vůdce, má pouze dohlížet nad celkovým chodem společnosti. Kromě toho, že přímo oslovil ájatolláha Chámeneí'ho i Chátamího, nepřímou oslovil také Íránce. Poznamenal, že muslimové nemohou být lhostejní k situaci, která se v jejich společnosti děje, a že by měli vzít osud do svých rukou a čelit nespravedlnosti. Poznamenal, že nikdo nemá právo omezovat lid v jeho volbě. Kritizoval tak zaprvé cenzuru médií a za druhé čím dál více se zpřísnující kontrolu kandidátů ve volbách (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 103-108).

Ájatolláh Montazerí byl poté až do roku 2003 držen v domácím vězení, jeho semináře byly zrušeny a konzervativci proti němu rozpoutali mohutnou kampaň. Nikdy se jim ale nepodařilo zcela ho umlčet (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 108). V únoru 2001 ájatolláh Montazerí otevřeně vyslovil nutnost revize ústavy. K něčemu takovému se reformní politici v čele s Chátamím neodvážili (Arjomand, 2009: 102).

Montazerího řeč v Qomu byla průlomová a nic už nemohlo zabránit reakci ve společnosti, kterou vyvolala. Intelektuálové, duchovní i spisovatelé ájatolláha Montazerího následovali. Mladý reformní duchovní a žák Montazerího, Hodžatoleslám Mohsen Kadívar, začal v návaznosti na tento proslov s veřejnou kritikou režimu (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 108). V roce 1998 rozpracoval kritiku Chomejního ideologie teokratického státu, ve které vyslovil myšlenku, že „*politický mandát bohoslovců nijak nepochází ze základních principů šíitského náboženství.*“ (Boroumand, 2000: 316). V Isfahánu veřejně odsoudil terorismus jako zakázaný svatým zákonem a v novinách Chordád přirovnal současné praktiky *velájat* (vlády duchovenstva) k *saltanat* (monarchii). V novinách dále veřejně odsoudil řetězové vraždy jako čin v rozporu s islámem. V únoru 1999 byl postaven před Zvláštní soud pro duchovenstvo a v dubnu téhož roku byl odsouzen k 18 měsícům vězení (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 35-36).

Jedním z nejprominentnějších cílů kritiky ze strany konzervativních duchovních byl ministr vnitra v první vládě prezidenta Chátamího (1997-2001) Abdolláh Núrí. Vzhledem k jeho příliš liberálním zásadám byl Núrí, bývalý stoupenec ájatolláha Chomejního, v roce 1998 donucen konzervativními členy *madžlesu* odstoupit z funkce.¹⁹ Stejně jako v případě Montazerího nevedla však tato politická izolace k jeho izolaci společenské, spíše naopak. Núrí následně založil noviny *Chordád*, nesoucí název měsíce, ve kterém byl Mohammad Chátamí zvolen prezidentem, a v nich nadále a daleko odhodlaněji šířil své myšlenky. Dával v nich navíc prostor mnoha proreformním intelektuálům. Když v únoru 1999 vyhrál regionální volby do teheránského zastupitelstva, stal se pro konzervativní duchovenstvo až příliš nebezpečnou osobou. Na základě obvinění z protiislámské rétoriky a rozvracení společnosti byl postaven před Zvláštní soud pro duchovní. Ze soudního procesu se stal veřejně sledovaný spor dvou soupeřících ideologií (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 137).

¹⁹ Jedním z důvodů byla skutečnost, že umožnil zakládání asociací a nevládních organizací a povolil demonstrace legálním studentským organizacím (Boroumand, 2000: 314).

Núrí byl souzen za svou rétoriku a za články reformních autorů uveřejněné v *Chordádu*, které podle konzervativců obsahovaly témata nevhodná pro veřejnost, jako byla propagace politických názorů ájatolláha Núrího, kritika teorie *velájat-e faqíh*, diskuse o směru revoluce a přičítání zodpovědnosti za řetězové vraždy náboženským autoritám (Mir-Hosseini, 2006: 138). Svou vlastní obhajobu proměnil Núrí v obhajobu reformních myšlenek. Před soudem použil argumenty, které by si žádný z reformistů nemohl v předvečer parlamentních voleb dovolit. Záznam jeho řeči byl později vydán jako publikace, která se stala neoficiálním manifestem hnutí (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 137). Núrí byl však odsouzen k pěti letům vězení (Arjomand, 2009: 96).

Soudní procesy duchovních před Zvláštním soudem pro duchovenstvo svědčí o tom, že se spor mezi oběma křídly kléru přesunul z politické úrovně na úroveň soudní. Prominentní reformní osobnosti nestačilo pouze odstranit z významných pozic. V reakci na nebezpečně narůstající společenskou kritiku konzervativci přitvrdili ve snaze umlčet reformní hlasy (Mir-Hosseini, Taper: 2006: 30-32).

Ve společnosti však měly tyto soudní procesy opačnou odezvu, než konzervativci původně předpokládali. Veřejnost jimi byla ještě více znechucena a soudy s Núrím i Kadívarem vyvolaly protesty. V obou zmíněných případech byla tiskem i studentskými asociacemi zpochybňována legitimita Zvláštního soudu pro duchovenstvo, neboť podle reformistů je tato instituce v rozporu s mezinárodní listinou lidských práv, již je Írán signatářem.²⁰ Šéf justice v odpovědi na tyto protesty argumentoval tím, že byl soud pro duchovní schválen ájatolláhem Chomejmím a jeho fungování je schváleno ústavou (Arjomand, 2009: 94).

Reformisty, především z řad náboženských intelektuálů, donutily represe k větší politické aktivitě. S postupně se zmenšujícím veřejným prostorem, ve kterém se po roce 1997 snažili prosadit, jim totiž nezbývalo

²⁰ Listina zakazuje speciální soudy pro speciální skupiny lidí (Arjoman, 2009: 94).

nic jiného, než se zapojit do politiky a pokusit se nějak ovlivnit okolnosti (Nabavi, 2003: 140).

Zmínili jsme zde několik osobností z řad reformních duchovních. Disent v řadách duchovních však nebyl nic ojedinělého a seznam reformních kleriků by byl obsáhlý. Patřila by do něj více či méně známá jména jako Bázargán či Hasan Júsef Eškeváří a v neposlední řadě i sám prezident Chátamí, z nichž většina byla uvězněna na popud konzervativních stoupců režimu. Ve společnosti s tak silnou náboženskou tradicí hráli reformní duchovní obzvláště důležitou roli. Tvořili určitý protipól k běžným Íráncům odcizené konzervativní vládě využívající islám k hájení svých zájmů, neboť svou lidštější interpretací se reformisté snažili islám opět navrátit lidem.

5.2 Ženy

V průběhu 20. století se v Íránu etablovalo ženské emancipační hnutí. Ženy představovaly v moderní historii neopomenutelnou sílu při důležitých historických událostech, jako byly konstituční revoluce v letech 1905-1906 nebo islámská revoluce. Jejich osud se od počátku druhé poloviny 20. století několikrát otočil o 180 stupňů a kopíroval tak politický vývoj v Íránu. V rámci islámské revoluce přišly ženy o mnohé výhody, které získaly během Bílé revoluce šáha Rezá Pahlavího. Úspěšná emancipace žen se tak minimálně na jednu dekádu výrazně utlumila, v žádném případě však nedošlo k jejímu úplnému potlačení. Již v průběhu 80. a 90. let docházelo především z pragmatických důvodů k částečnému uvolňování, které ještě zintenzívnělo v průběhu obou funkčních období prezidenta Chátamího, kdy se ženy plně zapojily do dění v zemi.²¹ Ženy patřily k Chátamího důležitým stoupcům a významně mu napomohly v obou volbách do úřadu, neboť tvořily něco okolo 40 procent jeho voličů (Tazmini, 2009: 66).

Íránky jsou velice aktivní společenskou skupinou, plně využívající všech svých možností. Když byly po roce 1979 zavedeny přísné normy

²¹ (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf: 1-4)

v oblékání, vedly paradoxně v dlouhodobé perspektivě k nárůstu vzdělanosti žen. I konzervativní rodiny se totiž v souvislosti s povinností dívek chodit zahalené odhodlaly posílat své dcery do škol. I když se výběr možných studijních oborů výrazně snížil, ženy a dívky se této příležitosti nadšeně chopily. Od smrti ájatolláha Chomejního došlo k určitému obratu v přístupu ke statusu žen. Začal se rozšiřovat výběr oborů, které mohly Íránky studovat. Nárůst počtu žen s vysokoškolským titulem byl nevídaný. V roce 2003 tvořily ženy podle statistik 66% všech studentů univerzit (Axworthy, 2009: 204). V profesním životě nebyla situace až tak optimistická, ale i zde se okolnosti zlepšily. I přes rozšíření pracovních příležitostí však byl rozdíl mezi počtem vzdělaných a pracujících žen výrazný, což s sebou neslo určitou frustraci ženské části populace. Ke konci Chátamího vlády tvořily ženy 35% zaměstnanců ve veřejném sektoru. Nejvíce jich pracovalo na ministerstvu školství a zdravotnictví. Důležitou oblastí byla i žurnalistika, ženy tvořily 22% členů Profesionální asociace novinářů.²²

Emancipační proces v sobě nezahrnoval pouze profesní kariéru. Ženy toužily po celkovém zrovnoprávnění s muži a odstranění znevýhodňujících zákonů například v oblasti rodinného práva. V jejich povědomí se udržela vzpomínka na předrevoluční status žen získaný v rámci šáhových vzdělávacích a modernizačních programů. S nárůstem gramotnosti a vzdělanosti se ženy začaly stále hlasitěji dožadovat odpovídajícího postavení ve společnosti.²³

Reformní hnutí jim v tomto procesu vyšlo vstříc. Někteří duchovní se snažili nově a moderněji interpretovat náboženská rozhodnutí vypovídající v neprospěch žen. Mezi íránskou elitou najdeme mnoho zastánců ženských práv a pochopitelně i mnoho jejich odpůrců. Mezi zastánce žen z řad politiků patřil prezident Chátamí, z řad duchovenstva a náboženských intelektuálů třeba Júsuf Sáne'í nebo Hasan Júsefí Eškeváří, který vystoupil v roce 2000 se svým příspěvkem k ženské

²² (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf: 3)

²³ (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf: 2-4)

problematice na významné Berlínské konferenci²⁴. Za prezentování svých kritických postřehů k dosavadním íránským poměrům na této konferenci byl Eškeváří následně zatčen, stejně jako mnozí další (Mir-Hossieni, Taper, 2006: 2, 26, 163-174).

Proti společenským změnám stáli konzervativní duchovní, kteří zablokovali mnoho upravujících zákonů týkajících se žen. Přísné vymezení role žen ve společnosti, předpisy v oblékání, omezení práv i nejrůznějších aktivit, stejně tak jako opětovné znevýhodnění žen oproti mužům bylo v porevoluční atmosféře propagováno jako obnovení islámské společnosti. Zahalená žena symbolizovala morální a kulturní transformaci společnosti. Čím dál viditelnější volání po změně tohoto trendu bylo proto útokem na základy ideologie propagované konzervativci a představovalo tak ohrožení jejich autority.²⁵ V říjnu 1997 odsoudil konzervativce ájatolláh Mazáherí snahu zapojit Írán do úmluvy Organizace spojených národů ohledně eliminace všech forem diskriminace žen, kterou označil za jev v rozporu s *šaríou* (Gheytañchi, 2000: 450).

Moderní íránská společnost si uvědomuje potřebu vzdělaných, kvalifikovaných a aktivních žen, o čemž svědčí i skutečnost, že je tematika postavení ženy stále častějším námětem veřejných diskuzí. Právě období vlády prezidenta Chátamího představovalo v porevoluční politice nejnadějnější období pro společenské změny. Reformní hnutí mělo ženská práva jako jedno z klíčových bodů programu a ženy se v něm proto významně angažovaly (Axworthy, 2009: 204-205; Tazmini, 2009: 66-71).

Ženy vydávaly reformní tisk. Nejrůznější magazíny, odborné studie i knižní publikace byly primárním místem diskusí feministek. Jedním z nejdůležitějších byly ke konci 90. let první ženské noviny *Zan* (žena),

²⁴ Konference byla uspořádána v souvislosti s volbami do *madžlesu* v roce 2000, které vyhráli reformisté. Konference se zúčastnilo mnoho íránských náboženských i sekulárních intelektuálů. Tématem byl budoucí vývoj v Íránu a možnost etablování demokracie. Mnoho zúčastněných bylo po návratu do vlasti uvězněno (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 36).

²⁵ (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf: 2)

jejichž zakladatelkou byla v roce 1998 dcera bývalého prezidenta Rafsandžáního, Fá'eze Hášemí. Redakce *Zan* se vedle obhajoby ženských práv významně zapojila do tehdejší společensko-politické debaty. Za publikaci nepřipustných textů byla o rok později násilně zavřena (Khiabany, 2010: 203). Mezi významné publikující islámské feministky patřily Šahlá Šerkat, Mahbúbe Abbás-Qolízáde, Azam Táleqání, i sama Fá'eze Hášemí, mezi sekulární feministky patřila známá nositelka Nobelovy ceny za mír Šírín Ebádí či Mehrángíz Kár.²⁶

Ženy dále uplatňovaly svůj aktivismus v reformním hnutí skrze nevládní organizace, které jim bylo povoleno zakládat již za prezidenta Rafsandžáního. Ve velkém však byla registrace nevládních organizací povolena až za prezidenta Chátamího, kdy začal počet těchto organizací významně narůstat. Zatímco do roku 2000 fungovalo v zemi 230 ženských organizací, do roku 2002 vzrostl jejich počet na 330 (Arjomand, 2009: 127). Organizace čile prosazovaly své zájmy a veřejně podporovaly reformní hnutí. V listopadu 1997 vyhlásila Azam Táleqání, generální tajemnice Asociace žen Islámské revoluce (*Džáme' e-je zanán-e enqeláb-e eslámí*), podporu ájatolláhu Montazerímu (Arjomand, 2000: 288).

Dalším cílem ženského hnutí byla větší možnost participace žen na politice. Přestože bylo ženám po roce 1979 upřeno mnoho práv, nebylo jim zakázáno ucházet se o křeslo v parlamentu a zapojit se do státní správy. Již v prvním *madžlesu* na počátku 80. let zasedly čtyři ženy. Tento trend v průběhu let sílil a ženy, i když stále jen ve velice omezené míře, postupně zastávaly i některé významné posty. Od roku 1996 působilo v parlamentu 14 žen. Nově zvolený prezident Chátamí jmenoval Ma'ásúme Ebtekár viceprezidentkou pro ekologické záležitosti. Ministr kultury ájatolláh Mohádžerání jmenoval Azam Núrí zástupkyní ministra kultury pro právní a parlamentní záležitosti a ministr vnitra Abdolláh Núrí jmenoval Zahru Šodžá'íje generální ředitelkou Centra pro participaci žen.²⁷ V červenci roku 1998 byla Mejmánat Čúbak jmenována jako první

²⁶ (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf: 8)

²⁷ (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf: 4)

žena v historii Íránu do funkce poradkyně v soudních záležitostech. Ve volbách do *madžlesu* v roce 2000 se o křeslo ucházelo 417 žen (z celkových 5 723 kandidátů), z čehož se do parlamentu dostalo 11 z nich. Reformní kandidátka Džamíle Kadívar se umístila v Teheránu na celkovém druhém místě (Gheytonchi, 2000: 450).

V rámci všech ministerstev a vládních agentur se postupně podařilo vytvořit různé sekce zabývající se otázkou role a participace žen ve společnosti. Velké zklamání ale ženy prožívaly v souvislosti s neschopností Chátamího prosadit ženu do nějakého ministerského křesla. Ve svém druhém funkčním období od roku 2001 se Chátamí více přiblížil konzervativcům a o prosazení ministryně se již nepokusil.²⁸

Jednotlivé feministky či skupiny feministek nepocházely ze stejného zázemí a neměly ani stejné vize. Některé byly sekulární, jiné se hlásily k islámskému feminizmu. Některé smýšlely sociálně, jiné pro změnu liberálně. Některé stály za Chátamím, jiné byly nezávislé. Ženské hnutí v Íránu, dodnes významné, není zkrátka jednotné. Islámský feminizmus zabývající se dopodrobna postavením ženy v Íránu je ale dynamickým trendem napříč ženskou částí společnosti.²⁹

Íránským ženám se rozhodně nedá upřít odvaha a chuť zvrátit okolnosti ve svůj prospěch. Pravděpodobně je to však běh na velice dlouhou trať. Konzervativní elita není změnám v postavení žen nakloněna a zasloužila se o zamítnutí řady pozměňujících zákonů týkajících se zlepšení postavení žen, stejně tak jako o prosazení několika zákonů zpřísňujících (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 30-31). Stejně tak jako kritičtí novináři, intelektuálové, duchovní i politici, byly i ženy kritizující režim zatýkány a perzekuovány. Reformní agenda a samotné feministky měly navíc své limity, přes které se íránská společnost bude jen stěží dostávat. Za příklad může sloužit výrok poradkyně prezidenta ohledně ženských

²⁸ (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf: 3-4)

²⁹ (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf: 8)

záležitostí Zahry Šodžá'íje, ve kterém bránila trest kamenování dospělých jako trest přípustný dle *šarí'y* a bránící posvátnost rodiny.³⁰

5.3 Studenti

Další skupina, která se aktivně a s nadšením zapojila do reformního hnutí, byli studenti. Od 30. let 20. století, kdy byly v Íránu zřízeny moderní univerzity, tvořili univerzitní studenti společenskou vrstvu bojující proti tyranii, despotismu, autoritářství, chudobě a nespravedlnosti. V 90. letech se univerzity staly baštou reformního hnutí a studenti nejhlasitějšími kritiky duchovních, monopolizujících si interpretaci islámu a s tím i absolutní moc (Mohammadi, 2007: 623). Napomohla tomu skutečnost, že bývalý prezident Rafsandžání na počátku 90. let podpořil vznik nových univerzit, čímž se výrazně zvýšil počet vysokoškolských studentů. Navíc byly tyto nově vzniklé univerzity ušetřeny přísné islamizace, kterou ty původní prošly během Kulturní revoluce v 80. letech (Arjomand, 2009: 64).

Stejně jako dříve v historii představovalo studentské hnutí i v rámci reformního hnutí velice důležitou roli při šíření nové ideologie. Tato ideologie spočívala v demokratizaci režimu, respektive v zajištění sociální spravedlnosti, lidských práv, právního státu, politického pluralismu a ekonomického rozvoje (Mohammadi, 2007: 628). Hlavní síla studentů spočívala v kritice. Jejich sdružení neměla za cíl přímou účast v politice, ale otevřenou kritiku režimu a bezpráví. Smyslem studentského hnutí bylo mobilizovat společnost ve prospěch demokracie a lidských práv. V roce 1998 byla univerzitními studenty založena polooficiální Zpravodajská agentura íránských studentů ISNA, která se zasloužila o vydávání celostátních studentských novin, *Azár*, a zhruba 700 novin místních. Agentura zároveň sponzorovala četné kulturní, vědecké i společenské asociace. V roce 1999 byli studenti hlavními kritiky soudních procesů s Abdolláhem Núrím a Mohsenem Kadívarem. Napadali a veřejně zpochybňovali instituci Zvláštního soudu pro duchovenstvo a celého režimu (Arjomand, 2009: 93-94).

³⁰ (Moghadam, www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf: 4)

Demokratizační proces mezi lety 1997-2000 působil velice optimisticky a pozitivně naladění studenti poskytovali reformním politikům silnou podporu. Pomáhali při volebních kampaních a ve volbách odevzdali reformním politikům velké procento hlasů (Mohammadi, 2007: 630).

Mezi univerzitními studenty reprezentujícími široké společenské spektrum, neboť univerzity navštěvovali mladí lidé ze všech koutů země a z nejrůznějších sociálních poměrů, spolu soupeřilo více názorových skupin. Vedle reformistů měla na univerzitách stoupence i konzervativní náboženská elita. Mimo těchto dvou hlavních skupin existovala ještě třetí skupina studentů, která vnímala stávající režim neslučitelný s jakýmkoliv změnami, a proto považovala za jedinou možnost naprosté odmítnutí islámského režimu. Myšlenka sociální spravedlnosti a demokracie byla na akademické půdě daleko oblíbenější než idea *velájat-e faqíh* a tradic. Názorové spektrum vysokoškolských studentů přibližně odráželo celkovou situaci v tehdejší společnosti (Mohammadi, 2007: 624).

V květnu 1997 reformní studenti významně napomohli Chátamímu stát se prezidentem. První šrám na vztahu mezi prezidentem a studenty se objevil již v létě 1999, kdy Chátamí nepodpořil studenty při jejich demonstracích a nezabránil jejich násilnému rozehnutí. Tyto demonstrace vypukly poté, co byl zavřen reformní deník *Salám*. První se začali bouřit studenti v Teheránu, ale poté, co příslušníci *basídžů* a *Hezbollahu* vtrhli na studentské koleje, se nepokoje rozšířily i do dalších měst. Kromě zavření redakce *Salám* a přípravě nového represivního tiskového zákona demonstrovali studenti proti nevybíravým praktikám režimu, který v jejich očích neměl již žádnou legitimitu. Poprvé se objevovaly slogany jako „Chámene‘í musí jít!“. Demonstrace byly brutálně potlačeny, což si vyžádalo několik životů a mnoho zraněných a zatčených. Tato událost a Chátamího pasivita byly prvním hřebíčkem do rakve pomalu umírajícího studentského entuziasmu, vyvolaného reformním hnutím (Arjomand, 2009: 95; Axworthy, 2009: 260).

Studentské demonstrace z léta 1999 nebyly první ani poslední, byly však zásadní ve svých důsledcích. Zaprvé přidaly na sebevědomí konzervativcům a zadruhé způsobily vážné trhliny v idejích reformního hnutí. Společně s dalšími neúspěchy reformistů, především v souvislosti s povolebními událostmi z roku 2000,³¹ došlo mezi studenty k deziluzi. Zápal vystřídalo zklamání a nálada se od optimizmu definitivně přesunula k pesimismu. Následkem toho došlo k ideologickému schizmatu mezi reformisticky naladěnými studenty, v rámci čehož se nejreprezentativnější orgán studentského hnutí Úřad pro posilování jednoty (*Daftar-e Tahkím-e vahdat*) rozdělil do dvou skupin. První z nich byla pro a druhá proti dalším politickým aktivitám. Skupina proti dalším politickým aktivitám později vyhlásila jako nový způsob opozičního boje občanskou neposlušnost. Většina studentů tedy po roce 2000 přestala být politicky aktivní a své postoje nadále projevovala svým vlastním způsobem, především kritikou a společenským odporem (Mohammadi, 2007: 624).

Disent mezi studenty byl nadále významný, o čemž svědčí agrese ze strany konzervativců namířená proti studentům. Rebelujícím studentům často nebylo umožněno dokončit studium a podle údajů z roku 2006 to byli právě studenti, kteří tvořili významnou část vězňů. Na univerzitách se rozmáhal pocit beznaděje, končící v některých případech až sebevraždou, o čemž svědčí fakt, že počet sebevražd mezi studenty v letech 1995-2005 rostl (Mohammadi, 2007: 634).

V první dekádě 21. století působilo studentské hnutí jako aktivní skupina upozorňující na sestupující demokratizační proces a porušování lidských práv. Studentské hnutí má velice blízko k ženskému hnutí i hnutí pracujících a k intelektuálům, což mu umožňuje vystupovat jako mluvčí politického aktivismu v Íránu (Mohammadi, 2007: 626-627).

5.4 Intelektuální elita

Mezi stoupence reformního hnutí patřila beze sporu i intelektuální elita. Íránští intelektuálové se zasloužili o teoretické rozpracování

³¹ Viz. kapitola 7 Úspěchy a neúspěchy reformního hnutí

moderního pojetí islámu a společnosti. Toto moderní pojetí tvořilo základy reformního hnutí. Vzhledem k tomu, že své myšlenky publikovali v tisku, zasadili se o rozšíření nového náboženského a společenského diskursu. Stejně jako pro jiné společenské skupiny znamenalo i pro intelektuály důležitý zlom zvolení Mohammada Chátamího prezidentem v roce 1997. Někteří z nich ale publikovali již dříve a tím připravili půdu pro vznik budoucího reformního hnutí (Kamrava, 2001: 165-172).

Otázka, kdo může a kdo nemůže být označen za intelektuála, je poněkud nejednoznačná a vedou se o ní debaty. V této práci je za reformního intelektuála považována osobnost, která se zapojila do veřejné debaty o náboženství, společnosti i íránském režimu, přispěla do ní svými postřehy a přišla s nějakým řešením.³² Pokud splňuje toto kritérium, nezáleží na tom, zda jde o osobnost z řad kléru, novinářů, spisovatelů, feministek atd.³³

Íránské intelektuální prostředí po roce 1997 bylo velice rozmanité. Mezi reformní intelektuální elitu řadíme jak náboženské, tak sekulární intelektuály. Pro náboženské intelektuály byl základem islám, ze kterého vycházeli, zaměřili se však na jeho modernější interpretaci. Ani sekulární intelektuálové se však ve svých úvahách nemohli zcela distancovat od náboženství. Chápali, že existence „vhodného“ výkladu islámu, který by akceptovala většinová společnost, byl základní předpoklad umožňující nějaké změny ve společnosti. Vůdčí pozici však v Íránské islámské republice měli náboženští intelektuálové (Kemrava, 2001: 165).

V druhé polovině 80. let se začalo několik dopisovatelů dvou významných levicových periodik distancovat od vládnoucího režimu. Mezi nimi byl i náboženský, laický intelektuál Abdolkarím Sorúš, který ke konci 80. let rozpracoval teorii o historicitě a relativitě náboženského vědění. Nastínil tím myšlenku, že náboženství je posvátné a neměnné, kdežto náboženské vědění je lidské a vyvíjelo se s časem. Náboženské vědění

³² Toto pojetí je inspirováno definicí náboženského intelektuálního (Nabavi, 2003: 137).

³³ Osobnosti v této kapitole se proto mohou překrývat s osobnostmi ostatních kapitol, především s duchovenstvem.

tedy považoval za ovlivnitelné vnějšími silami, a tudíž za měnné a přizpůsobivé své době (Mir-Hossieni, Taper, 2006: 26-27). Vedle samotného Sorúše byly od počátku 90. let významné dvě osobnosti – Mášálla Šamsolváezín, vydavatel nového měsíčníku *Keján*, a Šahlá Šerkat, vydavatelka nového ženského měsíčníku *Zanán*. Oba tyto měsíčníky se staly prominentní platformou pro islámské disidenty a spisovatele, jejichž myšlenky a spisy zformovaly jakýsi alternativní směr s názvem Nové náboženské myšlení (Mir-Hossieni, Taper, 2006: 27).

Nové náboženské myšlení (*nouandíše-je díní*) představovalo důležitý předpoklad, ze kterého mohlo v druhé polovině 90. let vyrůst reformní hnutí. *„Řada náboženských intelektuálů, laických i z řad duchovenstva, si začala uvědomovat hlubokou propast mezi ideou islámské revoluce a realitou a politikou Islámského státu, ve kterém žili.“* (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 25). Tento nový náboženský směr přitahoval mladou generaci kleriků, měl však zastání i u některých starších duchovních. Osobnosti Nového náboženského myšlení obhajovali moderní, demokratickou interpretaci Islámu, která reflektuje čas a prostor. Požadovali takové politické uspořádání, které by umožňovalo opozici, občanská práva, ženská práva, pluralismus a toleranci. Navzdory konzervativní opozici se snažili vytvořit světonázor smiřující islám a modernitu a obhájit vytyčení hranic mezi náboženstvím a státem (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 25-27).

Vytyčení hranic mezi náboženstvím a státem se stalo primárním požadavkem reformních intelektuálů. Pokud ale opomeneme menšinu sekulárních intelektuálů, v žádném případě nešlo o sekularizaci v západním smyslu slova, ale ve smyslu, který nastínil Mohammad Chátamí takto: *„...Demokracie v naší zemi musí být spojena s náboženstvím a lidským přesvědčením. Nemůžeme napodobovat západní demokracii, která je založena na odmítnutí náboženství.“* (Boroumand, 2000: 309). Základem myšlenky určení hranic mezi náboženstvím a státem bylo především osvobození náboženských institucí od jejich politizace. Zájmy politiků by v žádném případě neměly

ovlivňovat chod těchto institucí, zbožnost ani výklad náboženství, jak se tomu v islámském státě dělo (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 142-143).

Ideologický výklad islámu, který byl blízký konzervativcům, se setkával s nelibostí. Jeden z předních reformních intelektuálů, novinář Akbar Gandží, ve svém projevu na Šírázské univerzitě označil interpretaci islámu radikálních konzervativců za „fašistickou“. Jako příklad uvedl Kejhán, pravcový tisk blízký nejvyššímu vůdci a členům Hezbolláhu (Stoupenci strany boží; Ansár-e Hezbolláh). Za urážku vůdce revoluce a narušování veřejného mínění byl v roce 1997 zadržen a v březnu 1998 byl za druhé z těchto obvinění odsouzen k podmíněnému trestu (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 33-34).

Intelektuální hnutí dosáhlo po roce 1997 nevídaných rozměrů, včetně nových témat, kterými se zabývalo, a nového jazyka, který užívalo. „*Rok 1997 představoval bránu do říše moderních íránských intelektuálů.*“ (Ridgeon, 2007: 261).

V reformním hnutí měli nejvlivnější roli náboženští intelektuálové. Ti sami sebe vnímali jako nositele islámských hodnot a zároveň modernity. Vyzdvihovali kulturní aspekt svých aktivit, jejichž cílem bylo zesílení veřejné sféry. Považovali společnost, ve které není povolena otevřená diskuse, za nebezpečnou pro náboženství. Realizaci náboženských hodnot skrz vládní moc považovali za škodlivou pro tyto hodnoty. Cílem těchto intelektuálů bylo napravit íránský režim tak, aby odpovídal potřebám moderní svobodné společnosti i náboženským hodnotám (Nabavi, 2003: 139).

Proreformní náboženští intelektuálové byli soustředění do tří ústředních skupin. První tvořili osobnosti dříve sympatizující s radikální skupinou Studenti následující imámovskou linii (*Dánešdžúján-e chatt-e emám*)³⁴ a ztotožňující se s intelektuálně-politickými díly publikovanými v měsíčníku *Kiján*. Mezi známá jména patřil *Abbás Abdí*, *Mášálla*

³⁴ Skupina radikálních studentů, kteří v listopadu roku 1979 vtrhli na americkou ambasádu a více než rok drželi americké diplomaty jako rukojmí (Rajaei, 2007: 195).

Šamsolváezín, Mohsen Kadívar, Abdolláh Núrí či Akbar Gandží. Všichni jmenovaní skončili dříve či později ve vězení. Druhý okruh tvořili intelektuálové publikující v měsíčníku *Írán-e Fardá*, kteří se do politických aktivit zapojili coby národně-náboženské sdružení (*Džaryán-e Mellí-Mazhabí; Národně-náboženský proud*)³⁵. Tato skupina používala raději než označení náboženští intelektuálové (*roušanfekrán-e díní*), které upřednostňovala skupina první, označení náboženští modernisté (*nougaráján-e díní*). Patřil mezi ně Ezzatolláh Sahábí a Hasan Júsefi Eškevarí, kteří byli též mnohokrát za svou kritiku režimu vězněni. Třetí okruh sdružoval intelektuály kolem měsíčníku *Naqd o Nazar*, kteří prosazovali označení Nové náboženské myšlení (*Nouandíše-je díní*) (Nabavi, 2003: 137-138, 145). Z hlediska politické aktivity a podpory Chátamího a reformistů ve volbách, byli nejaktivnější a z toho důvodu také nejperzekuovanější osobnosti z první skupiny sdružené kolem periodika *Kiján* (Nabavi, 2003: 138-139, 145). Přes vzájemné odlišnosti se všechny tři skupiny společně se sekulárními intelektuály snažili o nápravu tehdejších poměrů. Znepokojoval je stav kulturních, náboženských, politických a ekonomických institucí, neschopných reagovat na požadavky moderní společnosti. Výsledek interakce mezi všemi těmito skupinami tvořil celospolečenský reformní diskurs (Nabavi, 2003: 137-138).

Ne všechny náboženské intelektuály můžeme označovat za reformní. Kromě nich působili i jiní, kteří buď nepodporovali reformní hnutí, nebo k němu přímo stáli v opozici (Nabavi, 2003: 137-138). Konzervativci proti reformním intelektuálům spustili ohromnou kampaň a za pomoci kontrolovaných soudů likvidovali je i jejich tisk a podněcovali ozbrojené skupiny sympatizující s režimem k násilnostem. Po zátazích na reformní tisk pokračovala aktivita intelektuálů na internetu, ve filmech, poezii či v knihách (Ridgeon, 2007: 262). Jejich význam přetrval i po neúspěchu reformního hnutí a íránská společnost zůstala jejich

³⁵ Volné sdružení několika různých skupin, jako například Bázargánova Hnutí za svobodu Íránu, lidí kolem *Írán-e Fardá*, dále se skupinou sympatizoval Alam Táleqání i ti, kteří zůstali věrní odkazu Alího Šarí'atího (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 29-30).

myšlenkami již napořád ovlivněna. Úloha médií v podpoře reformního hnutí bude součástí následující kapitoly.

6 MÉDIA

Jak již bylo řečeno, v prvních letech po zvolení Mohammada Chátamího prezidentem došlo k uvolnění veřejného prostoru, což s sebou přineslo i nebývalý nárůst počtu reformních periodik. Nový reformní tisk byl však po roce 2000 opět potlačen a jeho místo zaujal internet. Tato kapitola pojednává o obou těchto médiích a jejich osudu v Íránské islámské republice.

6.1 Tisk

Tisk (noviny, časopisy a knižní publikace) hrál od druhé poloviny 90. let důležitou roli v šíření reformních myšlenek, neboť televize a rozhlas byly pod kontrolou konzervativců. V tisku oproti tomu dostávali slovo intelektuálové a duchovní, kteří jeho prostřednictvím začali debatu o roli duchovních, o lidských právech, občanské společnosti a islámu (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 30). Na jaře 1997 některá existující reformní periodika podpořila kandidaturu Mohammada Chátamího. Výsledky voleb jistě dokazují, jak velký vliv na společnost tato periodika měla (Khiabany, 2010: 17).

První funkční období prezidenta Chátamího znamenalo pro tisk dobu rozkvětu. Ministrem kultury a islámského vedení se stal jeden z Chátamího viceprezidentů, ájatolláh Mohadžerání, který uvolnil některé kulturní restriktce, včetně omezení týkajících se právě tisku (Arjomand, 2009: 92). Tento krok se setkal s obrovskou odezvou ve společnosti, která prahla po otevřenější debatě a nezkreslených informacích. Během krátké doby vznikly desítky nových periodik. Za pouhý rok (1998-1999) jich bylo založeno 168. Ke konci 90. let již vycházelo v Íránu téměř 1000 magazínů, novin nebo literárních deníků. V samotném Teheránu bylo publikováno na 21 periodik, přičemž ke konci 80. let zde vycházelo pouhých 5 periodik (Kemrava, 2001: 171).

Mluví-li se tedy v souvislosti s uvolněním poměrů po roce 1997 o otevřené debatě na veřejnosti, tímto veřejným prostorem je myšlen především tisk. Teprve nyní se v něm rozohnila skutečná debata o společensko-politických tématech a kritika režimu. Není proto divu, že se reformní deníky staly trnem v oku konzervativní elitě a zastáncům starého pořádku v zemi. Tisk se stal hlavním tématem stranického boje. Zatímco se prezident a jeho stoupenci pokoušeli o co největší možnou svobodu slova, tradicionalisticky smýšlející duchovní se snažili o pravý opak (Semati, 2008: 22).

Cílem konzervativců nebyla jen cenzura, ale naprosté zničení reformního tisku. Zákaz vydávání jednotlivých periodik byl zpočátku zdůvodňován překročením jakési „červené linie“. Tato linie však nebyla nikdy vymezena a nikdo tudíž netušil, v čem přesně spočívá. Z počátku docházelo k absurdním situacím, kdy konzervativci na základě obvinění tisku z protiislámské rétoriky a z překročení „červené linie“ zavírali jednotlivé redakce, které však pod jiným názvem dostávaly od ministerstva kultury nové licence (Sami, 1999). Tak byly například v letech 1998-2000 stejnou skupinou lidí, vedenou Mášálla Šamsolváezínem, vydávány postupně v následujícím pořadí *Džáme´e* (Společnost), *Tús* (Bříza), *Nešát* (Veselost, Radost), *Asr-e Ázádegán* (Éra svobodných). Novou redakci Šamsolváezín založil vždy po násilném zavření té předchozí (Mir-Hosseini, 2006: 30).

Pod zástěrkou upřesnění „červené linie“ se podařilo konzervativcům na sklonku funkčního období pátého *madžlesu* (1996-2000) prosadit nový tiskový zákon, který 7. června 1999 v parlamentu odsouhlasilo 125 z 215 přítomných poslanců. Tento zákon výrazně omezoval svobodu tisku. Umožňoval soudům vynutit si na novinářích zveřejnění zdrojů, zvyšoval tresty za přestupky tisku, rozšiřoval předpisy pokrývající online média a činil tisk zodpovědným za podporu násilí a nepokojů proti zájmům islámského státu. Hlavním protagonistou v této záležitosti byl mluvčí pátého *madžlesu* a protikandidát Chátamího v prezidentských volbách Alí-Akbar Náteq Núrí. Ze všech konzervativních novin zákon plně podpořily

pouze *Kejhán a Resálat* (Khiabany, 2010: 107). V době příprav tohoto pozměňovacího zákona docházelo ve společenských kruzích k zoufalým pokusům o jeho zablokování. Sám Chátamí promluvil v neprospěch tohoto návrhu (Samii, 1999). V novinách a magazínech se o něm kriticky debatovalo. Mínú Bádi'í, reportér novin *Nešát*, napsal: „K dosažení občanské společnosti a politického pokroku potřebujeme početné noviny a publikace, ale když se podíváte na návrh úpravy tiskového zákona, pochopíte, že by vedl k omezení tohoto trendu.“ (Samii, 1999).

Mezi lety 1997 – 2002 bylo zakázáno 108 periodik. K největší agresi proti liberálnímu tisku došlo v roce 2000, kdy *valí-je faqíh*, Alí Chámene'í, označil reformní tisk za hrozbu všem (Arjomand, 2009: 93). Tento projev byl součástí daleko rozsáhlejší agrese ze strany konzervativců, která následovala po únorovém vítězství reformistů v parlamentních volbách. Během jednoho měsíce (od dubna do května) bylo zavřeno 18 redakcí. Mezi nimi třeba vlivný *Asr-e Ázádegán* nebo *Íráne-e Fardá*. V říjnu téhož roku byly na výzvu *rahbara* zavřeny v rámci nového tiskového zákona poslední významné proreformní denní noviny *Bahár*. Po denním tisku se pozornost zaměřila na měsíčníky a magazíny a do svátku Nového roku (*Nórúz*) 1380/2001 byla zakázána většina zbylých vlivných reformních periodik (Arjomand, 2009: 97-98).

Jednotlivé rozkazy o zákazu činnosti redakcí měl na starosti Soud pro tisk. Vedle zákazu činnosti jednotlivých redakcí se konzervativní opozice zaměřila i na konkrétní osoby a pomocí revolučních soudů stíhala „nepříjemné“ reformní intelektuály, novináře a vydavatele. Vzhledem k tomu, že mnoho novinářů i vydavatelů bylo z řad duchovních, došla opět řada na neoblíbený Zvláštní soud pro duchovenstvo. Mnoho z nich bylo odsouzeno ve vykonstruovaných procesech (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 31-32).

6.1.1 Salám, Chordád, Zanán

Z rozmanité škály reformních periodik si následně představíme tři tituly. Každý z nich reprezentuje určitou skupinu.

Salám (Pozdrav) byl založen počátkem 90. let levicově zaměřeným křídlem islámského režimu. Sloužil jako místo, kde se mohla konzervativní levice nadále vyjadřovat poté, co byla po smrti ájatolláha Chomejního vyřazena z politiky. *Salám* reprezentoval starší generaci tisku, založeného daleko dříve než většina reformních periodik vzniklých až za vlády Chátamího po květnu roku 1997. V průběhu 90. let se stal *Salám* jedním z nejprominentnějších reformních periodik. Byly to jediné noviny, které si před rokem 1997 dovolily kritiku režimu. V roce 1997 *Salám* podpořil Mohammada Chátamího ve volbách (Khiabany, 2010: 101).

V létě roku 1999 uveřejnil *Salám* tajný dopis bývalého zástupce ministra zpravodajství a bezpečnosti Saída Emámího. Dopis obsahoval výzvu ke zpřísnění tiskového zákona i bližší informace o tomto zákonu, který byl v tu dobu již projednáván v parlamentu. Ve stejný den, kdy byl zákon schválen, byla zavřena i redakce *Salám* a Abbás Abdí, šéfredaktor deníku, byl zatčen. Zvláštní soud pro duchovenstvo uložil redakci *Salám* pětiletý zákaz činnosti a vrchního ředitele novin odsoudil ke tříletému zakazu novinářské aktivity. Skutečnost, že konzervativní deníky *Kejhán* a *Džomhúrí-je Eslámí* nebyly za uveřejnění jiného tajného dopisu³⁶ potrestány, svědčí o politické motivovanosti zákona, navrženého k potlačení reformního hnutí (Khiabany, 2010: 107-108). Zavření redakce vyvolalo vlnu studentských protestů.

Chordád (název měsíce, ve kterém byl zvolen Mohammad Chátamí prezidentem) reprezentoval mladší reformní tisk vzniklý až za prezidenta Chátamího. Založil ho Abdalláh Núrí, bývalý ministr vnitra. Patřil ke vlivným deníkům, podporujícím prezidenta Chátamího. Mnoha prominentním intelektuálům v něm bylo umožněno zveřejňovat své kritické postoje. Redakce byla zavřena v souvislosti se zatčením Núrího, který byl později odsouzen mimo jiné právě za uveřejnění článků těchto kritických autorů. Zavřením redakce *Chordádu* a odsouzením Núrího se

³⁶ Dopis byl adresován M. Chátamímu a obsahoval doporučení 24 velitelů Revolučních gard, aby zakročil proti studentským demonstracím, jinak že zakročí samy (Khiabany, 2010: 108).

konzervativci pokusili zabránit jeho pravděpodobnému úspěchu v nadcházejících parlamentních volbách (Khiabany, 2010: 109-110).

Zanán (Ženy) byl založen na přelomu ledna a února roku 1992. Jeho redaktorkou byla Šahlá Šerkat a jedná se o prestižní feministický magazín. Úvodník magazínu označil za své poslání debatu ohledně „*genderové problematiky v rámci čtyř oblastí: náboženství, kultura, právo a vzdělání*“ (Khiabany, 2010, 201). Magazín se nicméně stal vyhledávaným reformním periodikem i u mužů a sehrál důležitou roli v rámci celého reformního hnutí. Zakázán byl až v roce 2008 (Khiabany, 2010, 201-203).

Tisk umožnil Íránské společnosti vstoupit do nové historické etapy, neboť právě jeho prostřednictvím se šířily nové reformní myšlenky, které již napořád proměnily tvář íránské společnosti. Vzhledem k nedostatku a omezenosti funkčnosti legálních opozičních politických stran nahradil jejich funkci právě tisk, který společnost informoval o politických a společenských alternativách (Semati, 2008: 6). Při volební kampani v roce 2000 uveřejnila některá teheránská periodika seznam kandidátů, které měli lidé volit. Téměř všichni tito kandidáti pak ve volbách do parlamentu uspěli. Skrz tisk se podařilo reformistům zmobilizovat společnost (Nebavi, 2003: 139).

6.2 Internet

Internet je v Íránu oblíbeným médiem, které si v průběhu posledních přibližně 15 let vybuodovalo svou tradici. Internet hrál důležitou roli při ideologickém souboji reformistů s konzervativci v letech 1997-2005. Mnoho reformních periodik mělo své internetové stránky. Jak Mohammad Chátamí tak jeho protějšek Náteq Núrí využili internet při své volební kampani. V důsledku zapáleného potírání reformního tisku ze strany konzervativní elity se reformisté se svými články stále častěji uchýlovali právě na internet. S rozvojem internetu vznikla nová, jednodušší forma protivládního disentu a po roce 2002 se navíc internet

stal de facto jediným místem, kde se může opozice vyjadřovat (Semati, 2008: 37-46).

Je zajímavostí, že až do roku 2003 byl internet relativně svobodný, respektive vláda neměla žádnou konkrétní strategii k jeho cenzuře. Na rozdíl od jiných blízkovýchodních zemí íránské vedení v prvních letech přímo podporovalo rozvoj internetu a jeho zavedení po celé zemi. Skutečně se nejednalo pouze o trend městské části populace, ale postupem času se internet naučili používat i lidé v neurbanizovaných částech země. Nejen reformisté totiž chápali magický vliv tohoto média. Konzervativní duchovní využívali internet jako ideální prostředek pro šíření svých kázání po celé zemi (Semati, 2008: 37-46).

Internet začal být ke konci 90. let hojně využíván. Svědčí o tom i raketový nárůst internetových kaváren, kterých bylo pouze v Teheránu do roku 2001 přibližně 1 500. Rychlost, s jakou se v Íránu využití internetu rozšířilo, byla jednou z největších na světě. Z počátku internet představoval především kreativní způsob, jak se mohla íránská opozice prezentovat a čelit vládní autoritě. Stovky novinářů, nevládních organizací i dalších institucí mohly na internetu zveřejňovat své nezcenzurované články a nejrůznější informace. V prosinci 2000 zaskočil ájatolláh Montazerí konzervativní duchovní, když na internetu uveřejnil své 786 stránkové memoáry, ve kterých kritizoval základy islámského státu. Akbar Gandží pro změnu na internetu tajně publikoval svůj kritický článek v době, kdy byl zrovna ve vězení. Internet tedy skýtal pro mnohé možnosti, o jakých se jim dříve ani nesnilo a začal hrát zásadní roli v boji za svobodu a rozvoj fungující občanské společnosti (Semati, 2008: 37-46).

Druhý přínos internetu pro íránskou společnost je jeho využití v osobním životě. V září 2001 založil mladý íránský žurnalista Hossejn Derachšán první blog psaný ve fársí (perštině). Fársí se záhy stal čtvrtým nejpoužívanějším jazykem blogů, tedy online deníků. Podle průzkumů bylo v roce 2004 vedeno ve fársí více než 64 000 blogů (Alavi, 2005: 1).

„...Píšu blog proto, abych mohla křičet, brečet a smát se, a dělat věci, které mi v dnešním Íránu vzali...(www.lolivashaneh.bolgspot.com)“ (Alavi, 2005: 2). Íránská společnost dostala prostřednictvím internetu možnost se svobodně vyjadřovat o věcech, které jsou na veřejnosti nepřijatelné.

Od roku 2003 vedla vláda přímý útok proti blogerům a mnoho z nich bylo od té doby uvězněno. Ani to však Íráncům nevzalo chuť sdílet své postřehy online, i když už jen anonymně. Pouze pár jedinců nepřestalo psát pod svým jménem, zbytek diskuse přešlo do ilegality. V anonymitě se však většina blogerů i spisovatelů stala daleko otevřenější a kritičtější (Alavi, 2005: 2-4).

Vláda se pokusila proti internetu zakročit stejně tvrdě jako proti tištěným médiím, neměla na to však dostatečné prostředky. I přes nový přísný internetový zákon z roku 2004 a i přes soustavné vyhrožování a zastrašování se režimu nepodařilo sít blogerů zničit. Převážně mladou společnost prahnoucí po svobodě v tu dobu již nedokázalo nic odradit. Případy vládních zátahů na blogery však dokazují, jak vážně to íránský režim s likvidací této formy komunikace a disentu myslí.³⁷ Pro online disidenty jsou připraveny přísné tresty (Semati, 2008: 51-53; Alavi, 2005: 2-4).

Velké procento blogerů tvořily a dodnes tvoří ženy. Vzhledem k tomu, že mají ženy ve veřejném životě ještě méně možností než muži, objevily v této formě komunikace možnost, jak se zapojit do společnosti. Prostřednictvím komunikačních kanálů jako je chat nebo IRC a webkamer se íránské společnosti podařilo uniknout z rigidního a frustrujícího prostředí islámské republiky a dopřát si volnost, kterou v západním světě považujeme za samozřejmost. V novém kybernetickém světě mohly najednou ženy volně komunikovat s muži, lidé se mohli bavit o sexu, politice, kultuře, módě, zkrátka úplně o všem a především o tom, co bylo v reálném Íránu nepřijatelné (Semati, 2008: 41).

³⁷ V září roku 2010 byl za blogy kritické vůči režimu odsouzen Hossejn Derachšán k 19, 5 rokům vězení. <http://www.iranian.com/main/2011/dec/hosseini-derakhshan-prisoner-day> (21. 4. 2012)

Internet posloužil i jako mobilizační prostředek, studenti se přes něj svolávali například během nepokojů v létě 1999. V průběhu nepokojů v roce 2003 se zase někteří studenti vyhnuli střetu s policií převlečenou do civilu a rozmístěnou v ulicích tím, že uspořádali demonstrace na chatu a na blozích. Zároveň se internet ukázal jako důležitý informační prostředek, díky kterému se vládě dařilo daleko méně utulnat nepříjemné informace. V neposlední řadě jsou Íránci přes internet spojeni se světem i sami mezi sebou (Semati, 2008: 37-46). S příchodem internetu se stala íránská společnost pro režim hůře ovladatelná.

6.3 Informační zdroje preferované íránskou mládeží

Průzkum z roku 2005 týkající se nejvyužívanějších zdrojů politických informací mezi íránskou mládeží vykazuje několik zajímavostí. Tento průzkum byl prováděn mezi 460 studenty na 12 vysokoškolských institucích v Teheránu. Průzkum ukázal, že za hlavní zdroj politických zpráv mládež pravidelně využívala státní televizi, a to i přesto, že jí přičítala výrazně menší důvěryhodnost než jiným zdrojům. Státní televize je společně se státním rozhlasem pod cenzurou konzervativců. Největší důvěryhodnost v pravdivosti informací vzbuzoval internet, který se ale v žebříčku pravidelných zdrojů politických informací umístil až za státní televizí a tiskem. Jeho obliba však postupně rostla, zatímco důvěra v tištěná média se od 90. let naopak snižovala.³⁸ Špatně se umístily zahraniční zdroje (např. kabelová televize), které za hlavní zdroj informací uvedlo jen velice málo studentů. Autor průzkumu ale podotýká, že to mohlo být způsobeno strachem z přiznání využívání zahraničních zdrojů. Dále se ukázalo, že percentuelně měli studenti menší zájem o politické zprávy než o zprávy z oblasti kultury, umění a vědy. Tato skutečnost je logická, uvědomíme-li si, že průzkum byl prováděn po neúspěchu reformního hnutí (Semati, 2008: 60-61, 67).

³⁸ Tyto dva údaje vyšly najevo po porovnání průzkumu z roku 2005 a starších studií na podobné téma (Semati, 2008: 67).

7 ÚSPĚCHY A NEÚSPĚCHY REFORMNÍHO Hnutí

Po celou dobu vlády prezidenta Mohammada Chátamího docházelo ke střetu zájmů mezi konzervativci a reformisty. Zatímco se prezident Chátamí snažil prosadit větší pravomoci volených orgánů, tedy parlamentu a prezidentské kanceláře, a tím získat větší vliv pro reformní hnutí, konzervativci se naopak snažili institucionalizací náboženské autority ještě více upevnit svou moc. Tato tendence se u konzervativců projevovala od smrti ájatolláha Chomejního, po roce 1997 však zintenzívněla. Jednotlivé vládní instituce kontrolované konzervativci tak získávaly rozsáhlejší kompetence (Arjomand, 2000: 283-287). I přes obrovskou oblibu u veřejnosti nebylo z počátku postavení Mohammada Chátamího nijak silné. *„Zvolení prezidenta Chátamího nevedlo k nové změně legislativy, jelikož neměl kontrolu nad parlamentem zvoleným o rok dříve, a jeho administrativa se nepustila do žádné zásadní iniciativy, neboť potřeboval měsíce na to, aby potichu vyměnil kádry státní byrokracie.“* (Arjomand, 2000: 286).

Významným ukazatelem úspěšnosti či neúspěšnosti obou politických frakcí byly výsledky jednotlivých voleb, a to jak prezidentských, parlamentních, voleb do Rady expertů a nově i voleb regionálních. Společně s výsledky byla podstatná i volební účast a počet kandidátů vyřazených v daných volbách Radou dohlížitelů. V roce 1998 se odehrály dvoje volby – doplňující kolo parlamentních voleb a volby do Rady expertů. V obou případech Rada dohlížitelů vyřadila reformní kandidáty a rok po zvolení prezidenta Chátamího zabránila dalšímu vítězství reformistů (Boroumand, 2000: 305). V nové uvolněnější atmosféře se proti takovému chování zvedla vlna studentských demonstrací. Studenti demonstrovali proti bezostyšnému chování konzervativců a jejich uzurpování si práva na moc. Zároveň byli nespokojeni s omezením zakládat studentské zájmové organizace. Podle prominentního reformního novináře Akbara Gandžího spočíval jeden z hlavních důvodů nespokojenosti mezi studenty v nemožnosti zakládat sekulární spolky na univerzitách. Demonstrace vedly stejně jako všechny pozdější studentské

nepokoje k tvrdému zásahu členů prorežimních dobrovolných frakcí (Boroumand, 2000: 313-314).

V únoru roku 1999 se poprvé od vzniku Islámského státu konaly volby do regionálních zastupitelstev, přestože byly součástí ústavního zákona už od roku 1979. Volby byly významné nejen z hlediska výsledků, ale i kvůli jejich vysoké oblibě mezi Íránci. Nově se o pozice ucházelo mnoho zájmových skupin, mezi nimi ženy, mladí odborníci i technokrati. Rada dohlížitelů v tomto případě neměla nárok kontrolovat kandidáty, neboť volby byly plně v kompetenci ministerstva vnitra. Účast ve volbách byla vysoká a reformisté v nich jednoznačně zvítězili. Mimo to byl zvolen i vysoký počet žen, které v některých městech zformovaly dokonce většinu v nově zvoleném zastupitelstvu (Tajbakhsh, 2000: 377). Zvolení regionálních zastupitelstev podporujících prezidenta napomohlo lepšímu řízení jednotlivých regionů a posílilo tak Chátamího postavení. Samotné uskutečnění voleb i jejich výsledek, reformisté získali 71 procent hlasů, byl prvním významným úspěchem Mohammada Chátamího a reformistů. To si uvědomovali i konzervativci a rozpoutali vlnu represí, jejichž první obětí se stal již zmíněný Mohsen Kadívar. V souvislosti se studentskými nepokoji z léta roku 1999 bylo uvězněno či dokonce popraveno mnoho studentů, ale i disidentů a sekulárních aktivistů, kteří se do demonstrací nijak nezapojili (Boroumand, 2000: 305-306). *Rahbar* v reakci na kritiku pravomocí Rady dohlížitelů, která se rozohnila v roce 1999, stvrdil funkci Rady dohlížitelů coby nejdůležitějšího dozorčího orgánu (Arjomand, 2000: 294). Konzervativci kontrolovaná Rada dohlížitelů byla zásadní překážkou důležitým politickým krokům reformistů a jedním z hlavních důvodů neúspěchu reformního hnutí.

Období vlády Mohammada Chátamího bylo z historického hlediska Íránské islámské republiky obdobím s největším svobodným rozmachem politické aktivity. Mnoho reformních duchovních, novinářů, spisovatelů i intelektuálů se zapojilo do politiky. Od roku 1997 bylo poprvé možné legálně založit politickou stranu. Počet politických sdružení vzrostl z 35 v roce 1997 na 130 v roce 2001. Je však nutné konstatovat, že nemůže

být řeč o svobodném politickém prostoru, neboť strany musely být formálně schváleny ministerstvem vnitra (Arjomand, 2009: 93).

Oslabení legitimacy teokratického režimu, o které se na politické úrovni zasloužili prezident Chátamí a jeho ministr vnitra, znamenalo i částečné oslabení jeho moci. V roce 2000 tak bylo ve volbách do *madžlesu* vyřazeno necelých 10 procent kandidátů, což bylo nejméně od počátku 90. let (Arjomand, 2000: 295). Následkem této skutečnosti mohlo dojít k jednomu z nejdůležitějších okamžiků reformního hnutí, tedy ke zvolení šestého, „reformního“ *madžlesu*.

Reformisty ve volbách reprezentovala strana Fronta islámské účasti (*Džabhe-je mošárekat-e írán-e eslámí*), založená Chátamího bratrem Mohammadem-Rezá Chátamím a novinářem Sa'ídem Hadždžárijáním. Strana sdružovala spíše sekulární osobnosti podporující prezidenta Chátamího. V únoru 2000 dosáhla drtivého vítězství a získala většinu v šestém *madžlesu*. Nadšení a optimismus, které vítězství reformistů vyvolalo, se však po čase ukázalo předčasné. Fatální prohra konzervativců vyvolala v jejich řadách agresivní reakci. V březnu 2000 byl spáchán atentát na Hadždžárijáního, při kterém byl těžce zraněn střelou do hlavy. Rada pro určování zájmů státu, v čele s bývalým prezidentem Rafsandžáním,³⁹ zbavila parlament práva vyšetřovat jakoukoliv instituci, která spadala do kompetence nejvyššího vůdce a duchovenstva. Tím parlamentu znemožnila vyšetřování přestupků spáchaných Zvláštním soudem pro duchovní, ozbrojenými jednotkami i dalšími institucemi. Dále mu tím znemožnila zasahovat v organizacích typu státní televize a rozhlas. Konzervativci také odsunuli druhé kolo parlamentních voleb a odvolali několik zvolených reformních kandidátů. Zintenzívněly také zásahy proti opozici a tisku. Přestože měl nyní prezident Chátamí podporu v parlamentu i na regionálních zastupitelstvech, ani nadále se mu přes odpor konzervativců nedařilo dosáhnout významnějších úspěchů.

³⁹ Rafsandžání nejprve choval k reformistům sympatie. Poté, co se stal námětem kritiky některých reformistů se však proti nim zatvrdil a po fatální prohře v parlamentních volbách v roce 2000 se přiklonil na stranu konzervativců (Arjomand, 2009: 97).

Vítězství, které mělo korunovat převahu reformního hnutí, tak ve skutečnosti spíše poukázalo na neschopnost reformních politiků přemoci konstituční cestou konzervativní elitu zneužívající ideologie *velájat-e faqíh* (Arjomand, 2009: 96-98).

I přes dosavadní neúspěch neztratil Mohammad Chátamí podporu veřejnosti. V létě roku 2001 dosáhl v prezidentských volbách dalšího vítězství a téměř 70 procenty hlasů byl podruhé zvolen prezidentem (Mehran, 2003: 311). Do druhého funkčního období se staronový prezident pustil s novou vervou a pokusil se prosadit dva významné návrhy zákona. První z nich se týkal omezení moci Rady dohlížitelů a druhý měl za cíl zvýšit moc prezidenta coby ochránce konstituce.⁴⁰ Oba návrhy byly vetovány Radou dohlížitelů (Arjomand, 2009: 102).

Od parlamentních voleb z roku 2000 využíval duchovní aparát k potlačení reformistů stále častěji soudní moc. Před soudem se tak nyní museli vedle disidentů ve velkém obhajovat i reformní členové parlamentu. Čtyři z nich byli odsouzeni. Neschopnost reformních politiků prosadit jakékoliv reformy a bezohlednost režimu způsobily ve společnosti značné rozčarování. V průběhu roku 2002 docházelo k dalšímu zatýkání. V listopadu 2002 byl za „urážku proroka“ zatčen a odsouzen k trestu smrti univerzitní lektor Hášem Áqádžarí. Případ vyhnal do ulic mnoho rozhořčených studentů, jejichž nepokoje vedly k dalšímu zatýkání. Hášem Áqádžarí se k věci postavil s nadhledem a místo prosby o milost požádal o vykonání rozsudku. Jeho odvahou se inspiroval i dalšího vězněný disident Ezzatolláh Sahábí. Oba případy vyvolaly zcela novou opoziční taktiku a novou proreformní náladu ve společnosti. Reformisté pochopili, že není možné ve stávajícím systému prosadit demokratické principy. Uvědomovali si nepropustnost teokratického režimu i zatvrzelost vůdčí elity a pochopili, že není možné uskutečnit reformy legální cestou. Novináři a intelektuálové diskutovali tuto skutečnost v tisku a vyzývali

⁴⁰ Podle Článku 113, který byl do ústavy zanesen již v roce 1979, byl prezident chápán jako ochránce ústavy. Z této skutečnosti Chátamí odvozoval od počátku výkonu své funkce svou moc i politické kroky (Arjomand, 2000: 288-289).

k občanské neposlušnosti i bojkotu voleb. Společnost tuto změnu reflektovala a například na studentských demonstracích se začala objevovat hesla jako „Chátamí, rezignuj!“ a „Smrt diktatuře!“ (Arjomand, 2009: 103-104).

Rozmrzelá nálada společnosti pramenící z nenaplněných očekávání se podepsala na volební účasti v regionálních volbách v únoru roku 2003, ve kterých například v Teheránu volilo pouhých 14 procent voličů. Volby vyhráli konzervativci (Mir-Hosseini, Taper, 2006: 176). Fatálním neúspěchem pro reformní hnutí byly parlamentní volby v únoru roku 2004. Těm předcházela masivní diskvalifikace reformních kandidátů Radou dohlížitelů. 2. ledna 2004 bylo oznámeno vyloučení třetiny kandidátů, tedy asi 2 400 kandidátů z celkových 8 200, mezi kterými byli všichni tehdejší členové šestého *madžlesu*. Odmítnutí kandidátů bylo povětšinou zdůvodněno nedostatkem respektu k islámu. To, co se odehrálo následující měsíc mezi oznámením diskvalifikací a samotnými volbami, byl poslední záchvěv snahy reformního hnutí o změnu. Vyloučení parlamentní zástupci vyhlásili následující den v parlamentu okupační stávkou, která trvala dalších 26 dní. Prezident Chátamí se společně s mluvčím parlamentu Mehdím Karrubím snažili vyjednávat jak s Radou dohlížitelů, tak s *rahbarem*. Tato jednání však byla bezúčelná. Požadavkem všech reformních politiků a úředníků bylo odvolání diskvalifikace kandidátů. Řada guvernérů vyhlásila v Teheránu ultimátum, že masově odstoupí a tím znemožní uskutečnění voleb, pokud Rada dohlížitelů neodvolá své rozhodnutí. Mluvčí vlády prohlásil, že vládní kabinet odmítá uspořádat volby, ve kterých je předem vyloučena politická soutěž. Řada poslanců rezignovala a celkově se přístup Rady dohlížitelů setkal s ohromným odporem reformních politiků, kteří se až doposud většinou smířili s rozmary konzervativců a přistupovali na nevýhodné kompromisy. Z toho důvodu také postupně ztratili podporu veřejnosti, která se pak k lednovému dění, které by ji dříve dostalo do varu, postavila již jen velice vlažně. Mohammed Chátamí se ve stálé naději kompromisu pokusil volby alespoň odsunout, k čemuž ale nedošlo a v únoru roku 2004

získali v parlamentních volbách s relativně malou účastí téměř dvě třetiny křesel konzervativci. Teokratický režim tak posílil a získal ještě větší ambice a kuráž zasadit reformnímu hnutí smrtelnou ránu (Saghafi, 2004: 16-18). Výsledky voleb ilustrují tehdejší atmosféru ve společnosti. Laxní reakce veřejnosti dokazuje, že se zklamání z reformního hnutí, do kterého vložili Íránci tolik nadějí, proměnilo ve společenskou apatii. Přestože reformisté očekávali po vyřazení svých kandidátů slabou volební účast, ta ve skutečnosti přesáhla hranici 50 procent (Saghafi, 2004: 19).

Kdo a proč se dostavil k volebním urnám, je důležité zmínit pro pochopení tehdejší nálady. Zprvce zde byla skupina 7 milionů mladých lidí, která mohla jít poprvé v životě k parlamentním volbám.⁴¹ Tuto situaci trefně vystihl Morad Saghafi slovy: „*Tito mladí lidé ve věku od 16 do 20 let tíhli k reformistům. Bylo by proto očekávatelné, že se voleb nezúčastní, velká část z nich si však zřejmě nechtěla nechat ujít tak významný vstup do dospělosti.*“ (Saghafi, 2004: 19). Zadruhé je důležitá skutečnost, že na rozdíl od velkých měst, kde volební účast výrazně klesla, v nejchudších místech s nejnižší mírou gramotnosti byla účast vysoká, takže např. v Balúčistánu byla volební účast 75 procent a v provincii Kohgíluje 89 procent. V těchto oblastech zanechal celospolečenský konflikt mezi konzervativci a reformisty nepříjemný konflikt klanový a etnický. Pokrevní spojenectví zde bylo stále důležitější než kolektivní solidarita a právě rivalita mezi jednotlivými skupinami vyhnala hromadně voliče k volebním urnám. Významná tedy byla lišící se jazyková a kulturní mentalita obyvatelů měst a venkovských částí (Saghafi, 2004: 19). Třetím důvodem byl strach. Ve společnosti se šířily fámy, že nevoliči budou režimem následně znevýhodňováni. Volič po vhození hlasovacího lístku obdrží razítko do občanského průkazu, takže je velice snadné zjistit, zda se daná osoba voleb zúčastnila. Přibližně 1,7 milionů studentů hlásících se na univerzity mohla mít při vidině zamítnuté přihlášky významnou záminku se voleb zúčastnit. K žádostem, které se odesílaly dva dny po volbách, se totiž měla přikládat i kopie občanského

⁴¹ Volební právo má v Íránu každý Íránec starší 16 let (Saghafi, 2004: 19).

průkazu. Přesto šlo pravděpodobně jen o fámou, neboť přikládat se měla pouze kopie první strany, zatímco razítka z voleb se umísťovaly doprostřed průkazu. Chudší vrstvy se zase bály o své přidělové kupony regulující prodej základních potravin za dotované ceny (Saghafi, 2004: 20). Začtvrté se k volbám dostavili i někteří reformisté, kteří buď chtěli demonstrovat své zklamání z reformního hnutí, nebo naopak doufali, že konec mocenského boje povede k jednotné a fungující vládě. Takovou vládu považovali za legitimní, i když by měla vzniknout na úkor reformem. Zapáté si musíme celou situaci zasadit do tehdejší mezinárodní situace a uvědomit si, že se neúspěch reformního hnutí odehrával na pozadí americké invaze do Afghánistánu a Iráku. Strach z podobného osudu zjevně přesvědčil část Iránců, že je zapotřebí zvolit silnou vládu, která bude schopna prosadit politické kroky reflektující vnitrostátní problémy i mezinárodní ohrožení (Saghafi, 2004: 20-21).

Po volbách v roce 2004 už bylo velice nepravděpodobné, že by Chátamího vláda mohla ještě situaci zvrátit. Reformní hnutí prohrálo svůj boj, přestože prezident Chátamí měl před sebou ještě více než rok ve funkci. Definitivní tečku za érou reformního hnutí učinily prezidentské volby v červnu roku 2005, ve kterých byl šestým iránským prezidentem zvolen konzervativní kandidát Mahmúd Ahmadínežád.

8 VOLBA NOVÉHO PREZIDENTA

Zvolení Mahmúda Ahmadínežáda reprezentujícího konzervativní tábor naznačovalo další výrazný obrat v historii perského národa. Ahmadínežád byl během irácko-iránské války členem polovojenské jednotky Revolučních gard *Basídž*, jejíž lídři společně s veliteli Revolučních gard představovali jeho klíčové spojence při volební kampani. Jejich předvolební slogany, obsahující hesla vyzdvihující věrnost mučedníkům revoluce a irácko-iránské války, naznačovaly návrat do časných let po islámské revoluci. V jednom ze svých projevů prohlásil Mahmúd Ahmadínežád toto: *„Někteří lidé říkají, že naše revoluce směřuje k zavedení demokracie. Ne. Ani v prohlášeních imáma ani v poselstvích*

mučedníků nebyla žádná podobná myšlenka zvažována.“ (Arjomand, 2009: 150-151). Znamenalo tedy zvolení Mahmúda Ahmadínežáda přeorientování íránské společnosti? Zavrhli Íránci společně s neúspěšným hnutím i vysněné hodnoty rovnosti, tolerance, spravedlnosti a svobody? K zodpovězení těchto otázek je nutné znát detaily Ahmadínežádovy kampaně i průběh voleb.

Mahmúd Ahmadínežád se v předvolební kampani zaměřil na obyvatele chudých částí země a nezaměstnané. Byl prvním politikem po dlouhé době, který osobně zavítal mezi nejchudší vrstvu obyvatel. Té bylo doposud vždy jen slibováno, ale změny k lepšímu se dostavovaly jen velice pomalu či vůbec. Svým populistickým apelem na sociální spravedlnost a ekonomická témata zmobilizoval nespokojenou, sociálně slabou skupinu obyvatel. V době, kdy byla většina společnosti znechucena politikou, představovaly volební sílu především tyto chudší vrstvy, pro které byly sliby větší prosperity a lepší životní úrovně velice přitažlivé. Některé voliče zajisté nalákal i Ahmadínežádův laický status. Na rozdíl od všech předchozích prezidentů i všech jeho rivalů ve volbách nepatřil Mahmúd Ahmadínežád mezi duchovenstvo (Axworthy, 2009: 210). V kampani se na straně Mahmúda Ahmadínežáda významně angažovaly již zmíněné jednotky Basídž, které se svými 70 000 základnami po celé zemi rozhodujícím způsobem napomohly při mobilizaci voličů (Arjomand, 2009: 152).

Podobně jako při parlamentních volbách v roce 2004 byla i v těchto volbách Radou dohlížitelů vyřazena většina reformních kandidátů. Řada reformistů pak v reakci na tuto skutečnost volby bojkotovala. V prvním kole prezidentských voleb s více kandidáty získal Mahmúd Ahmadínežád pouze 6 % hlasů. V druhém kole, ve kterém se střetl s bývalým prezidentem Rafsandžáním představujícím pro mnohé Íránce symbol zkorumpovanosti, získal 60 procent hlasů, což při 60 procentní účasti činilo 40 procent hlasů z celkového počtu voličů (Axworthy, 2004: 210).

Po prohře reformního hnutí upustila mladá generace Íránců od politické aktivity a více se upnula ke společenskému odporu a veřejné neposlušnosti. „*Mnoho mladých Íránců se nyní soustředí na soužití s režimem argumentující tím, že politický odpor nestojí za risk a nepohodlí, které přináší.*“ (Cohen, 2006: 5). Politický vývoj navíc zapříčinil nedůvěru Íránců v osobnosti, které byly jakkoliv spojeny s režimem, i když se později ve svých postojích přeorientovali (Cohen, 2006: 11-12).

Nedá se tedy říci, že by si Mahmúd Ahmadínežád získal oblibu u většiny společnosti, a že by tak jeho zvolení znamenalo nějaký zásadní obrat ve společenském diskursu. Jeho zvolení prezidentem bylo výrazem znechucení většinové společnosti z tehdejších poměrů a hlubokého zklamání většiny Íránců z nenaplněných nadějí. Tyto faktory společně se špatnou ekonomickou situací umocňovanou korupčními aférami umožnily Mahmúdu Ahmadínežádovi ovlivnit potřebnou část populace a vyhrát tak prezidentské volby.

9 ÍRÁNSKÁ SPOLEČNOST NA POČÁTKU 21. STOLETÍ

Na počátku 21. století tvořila 70 % z 68 milionové populace mládež ve věku do třiceti let. Tato mladá, liberálně smýšlející generace představovala zcela odlišnou kategorii obyvatel než starší generace revolucionářů ze 70. let (Cohen, 2006, 3).

Od zvolení Mohammada Chátamího prezidentem v roce 1997 nastala pro Íránce příznivější doba. Ministr kultury v první vládě prezidenta Chátamího, ájatolláh Mohádžerání, se zasloužil o uvolnění kulturních a společenských poměrů. Byly zlegalizovány některé dříve zakázané knihy a filmy, byla zmírněna přísná omezení hudby a oblečení, dívky a chlapci se spolu mohli po dlouhé době procházet na veřejnosti (Kemrava, 2001: 109). Rozkvět prožívala nejrůznější zájmová sdružení zastupující ženy, mládež, životní prostředí atd., která v roce 2001 přesáhla počet 2500 (Arjomand, 2009: 93). Za své liberalizační kroky však byl ministr Mohádžerání na začátku roku 2000 donucen konzervativní částí *madžlesu* odstoupit (Arjomand, 2009: 180).

S nárůstem represí ze strany konzervativců narůstaly i nesympatie většiny mladých Íránců k vládnoucímu režimu. Režim vnímali jako symbol korupce a autokracie. Mládež obviňovala režim z propadající se ekonomiky, politické izolovanosti země i jejího špatného obrazu ve světě. Vládu považovala za neschopnou zprostředkovat pracovní příležitosti mladým a schopným Íráncům, kteří se tak utápěli v nejisté budoucnosti. Pocit beznaděje v nich režim dále umocňoval vytvářením rigidního prostředí, ve kterém se nesměli politicky ani společensky vyjadřovat (Cohen, 2006: 3-4).

Když nyní ponecháme stranou aktivity spojené s politikou a reformním hnutím, byla důležitým způsobem odporu mládeže vůči režimu společenská neposlušnost. Íránská mládež vyznávala krédo: „*Budeme milovat všechno, co režim nenávidí a nenávidět všechno, co režim miluje.*“ (Cohen, 2006: 4). Tak si mladí Íránci, bohatí i chudí, oblíbili tajné, často velice divoké večírky, na kterých nechyběl tanec, alkohol, drogy i promiskuita. Pokud mravnostní policie na nějaký takový večírek narazí, tresty jsou velice přísné. Takovým trestem může být třeba bičování. Chuť pobavit se a především chuť vzdorovat režimu je však větší než strach z případného trestu. Společenská neposlušnost v rámci odporu k režimu se promítla do všech aspektů života íránské mládeže. Mladé ženy odmítly tradiční černý *čádor* a namísto toho začaly experimentovat s barvou, typem i velikostí svého *hidžábu*. Společenská neposlušnost dále ovlivnila přístup mladé generace k náboženství. Pouze tři procenta z nich navštěvovala páteční modlitby. Většina z nich praktikovala islám pouze v soukromí a považovala ho za svou čistě osobní věc. Neznamená to však, že by v íránské společnosti islám sám o sobě ztrácel na významu. Nesouhlas Íránců s režimem se promítl i do vztahu k Západu. Na rozdíl od protizápadního režimu patřila na přelomu tisíciletí mladá íránská společnost k největším příznivcům Západu, především Ameriky, v celém regionu. Mladí si oblíbili západní kulturu - hudbu, angličtinu, filmy nebo třeba i pornografii. Po teroristických útocích z 11. září 2001 zapalovali Íránci v ulicích měst svíčky za oběti těchto

útoků. Teroristické útoky však odsoudil i prezident Chátamí a dokonce i nejvyšší vůdce Chámene'í. Před americkou invazí do Afghánistánu a Iráku Íránci doufali v nenásilný převrat vedený ze zahraničí, který by učinil přítrž íránskému konzervativnímu režimu. Íránci jsou však velcí nacionalisté a nestáli o vojenskou intervenci nebo dokonce okupaci své země. Po amerických zásazích v Afghánistánu a Iráku a s nimi spojeným utrpením tamějšího obyvatelstva přestala mladá íránská generace vnímat Západ jako možného partnera a na místo toho začala mít strach z případného zásahu. I tak se však mladí Íránci nadále chtěli od vládnoucího režimu distancovat a přesvědčit svět, že jsou normální lidé s normálními starostmi, potřebami a touhami. Íránci jsou navíc velice hrdý národ, vědomý si své dějinné a kulturní bohatosti. O to intenzivněji začala mladá generace vnímat představitele režimu jako nedůstojné Íránu coby pestré a kulturně vyspělé země (Cohen, 2005: 5-7).

V mladé íránské populaci se však samozřejmě najde i část těch, kteří islámský režim naopak podporují a jednají v jeho zájmu často násilnou cestou. Tato skupina nenávidí Izrael, Ameriku a potažmo celý Západ a ve službách konzervativní elity neváhá zakročit proti jakémukoliv náznaku opozice. K takovému jednání je vede často touha po komfortnějším životě či lepším postavení. Aktivní stoupenci režimu, kteří často pocházejí z nižších sociálních vrstev, jsou totiž režimem značně zvýhodňováni. Často se k nim také připojují potomci veteránů irácko-íránské války, kteří byli po válce ponecháni bez otců a bez prostředků. Režim tyto sirotky vystavil masivní kampani zdůrazňující významnou roli jejich otců, a navíc jim nabídl materiální zabezpečení. Další skupinu tvoří členové rodin vládnoucí elity, kteří v budoucnu převezmou část moci po rodičích. Části stoupenců režimu tedy nešlo o slepou víru v ideologii *velájat-e faqíh*, ale spíše o svůj vlastní zájem či povýšení (Cohen, 2006: 7-8).

10 ZÁVĚR

Íránská společnost prošla v moderní historii velice dynamickým vývojem. Během posledních pěti desítek let došlo v Íránu k několika momentům, které zcela zásadně změnily politickou situaci a s ní i společenské prostředí, kterému se museli Íránci přizpůsobit. Každý z momentů, jako byla šáhova Bílá revoluce či islámská revoluce, se nesmazatelně podepsal na charakteru íránské společnosti. Za takovýto moment můžeme bez pochyby považovat i zvolení Mohammada Chátamího prezidentem v květnu roku 1997.

Velmi mladé íránské společnosti se v období následujícím po těchto volbách naskytl příležitost pro změnu, které se velice aktivně chopila. Slibně se vyvíjející okolnosti reformního hnutí, především počáteční uvolnění poměrů, dopadlo v Íránu na úrodnou půdu. Mladá generace hltala nové možnosti a na okamžik se zdálo, že se Íránská islámská republika začne vyvíjet novým směrem. Tato idea se však nenaplnila a konzervativní vláda opět vrátila směr vývoje Íránu do původních kolejí. Íránská společnost však zůstala těmito několika svobodnějšími roky navždy ovlivněna, o čemž svědčí společenský nesouhlas se stávající politikou posledních let.

Agresivní politika konzervativního kléru, zneužívající islám jako ideologické opodstatnění své moci, narušila letitou tradici hlubokého respektu k duchovním autoritám. Náboženství představovalo v životech Íránců i nadále neopomenutelného činitele, ale nedotknutelnost duchovních coby vůdců společnosti, dříve utužujících národní uvědomění, utřžila vážné rány.

Parlamentní volby v roce 2004 a prezidentské volby o rok později, které vynesly zpátky k moci konzervativní elitu, znamenaly definitivní konec reformního hnutí. Ve skutečnosti však byly tyto volby pouhým dovršením rozkladného procesu, který paradoxně vyvolal největší úspěch reformního hnutí, tedy zvolení šestého *madžlesu*. Právě to byl totiž okamžik, kdy konzervativní elita tváří v tvář prohře sáhla k těm

nejradikálnějším prostředkům, jak zvrátit boj ve svůj prospěch a opětovně si vydobýt moc. V náporu bezohledné politiky klerikálního aparátu, která často překračovala stanovený mandát, reformisté nenašli žádný legální způsob, jak se prosadit. Nepropustný politický systém nahrával konzervativcům a postupem času bylo stále jasnější, že bez konstitučních úprav či radikálnější proměny obsazení významných postů režimu, reformisté odpor konzervativců nepřekonají. Připočteme-li i násilí páchané na jednotlivcích, mohutné vlny zatýkání i poprav, neblahé soudy ve službách režimu a fanaticky laděné ozbrojené skupiny terorizující opozici, je zřejmé, že dříve nebo později musel reformní zápal ve společnosti vyhasnout. Neúspěch reformního hnutí vnesl mezi Íránce nedůvěru k vládě jako takové, ať už v ní momentálně zasedá kdokoliv. Politický zápal společnosti se dostal do pozadí a mladá generace se namísto něj zaměřila na společenský vzdor. Stáhla se více do sebe a svůj nesouhlas s praktikami režimu začala projevovat neposlušností a zakázaným životním stylem.

Vládnoucí islámský režim má v Íránu jednoznačně rozhodující moc ovlivňující životy všech Íránců. Je to silný hráč toužící po moci, který se opírá o vysoká postavení ve státní správě, vojenské a polovojenské jednotky a ideologii. Konec 90. let však ukázal, že i tato nepřemožitelná síla má svou slabinu. Touto slabinou se stala ztráta legitimacy režimu u většinové mladé generace pramenící z neschopnosti konzervativců reflektovat alespoň základní požadavky moderní společnosti.

Přestože bylo reformní hnutí neúspěšné, myšlenky tohoto hnutí jednou provždy proměnily íránskou společnost. Totální islamizace společnosti zamýšlená konzervativci se nevydařila a namísto ní se mladá generace vůči režimu ještě více vymezila. Mladí Íránci toužili po svobodě a spravedlnosti, kterou jim však režim nenabízel, a proto se od sebe oba tábory nenapravitelně vzdalovaly. Společenské i ekonomické podmínky v zemi se od roku 2004 opět zhoršily, přesto mladá generace představuje i nadále hlavní opoziční sílu režimu a nejnadějnějšího aktéra případných společenských změn (Cohen, 2006: 3-4).

11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Alavi, Nasrin (2005): *We are Iran The Persian Blogs*, New York, Soft Skull Press.

Arjomand, S. A. (2009): *After Khomeini Iran Under His Successors*, New York, OXFORD UNIVERSITY PRESS.

Arjomand, S. A. (2000): Civil Society and the Rule of Law under Constitutional Politics of Iran under Khatami, *SOCIAL RESEARCH*, ročník 67, č. 2. Dostupný online z www:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=15&hid=125&sid=a4d871f1-ab47-4bc4-9fd8-12e728e60472%40sessionmgr110>
(20. 8. 2011).

Axworthy, Michael (2009): *Dějiny Íránu*, Praha, NAKLADATELSTVÍ LIDOVÉ NOVINY.

Boroumand, Larand; Boroumand, Roya (2000): Illusion and Reality of Civil Society in Iran: An Ideological Debate, *SOCIAL RESEARCH*, ročník 67, č. 2. Dostupný online z www:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&hid=125&sid=a4d871f1-ab47-4bc4-9fd8-12e728e60472%40sessionmgr110>
(20. 8. 2011).

Cohen, Jared (2006): Iran's Young Opposition: Youth in Post-Revolutionary Iran, *SAIS Review*, ročník 26, č. 2. Dostupný online z www:
<http://muse.jhu.edu/journals/sais/summary/v026/26.2cohen.html>
(31. 1. 2012).

Gheissari, Ali (2009): *Contemporary Iran Economy, Society, Politics*, New York, Oxford University Press.

Gheytonchi, Elham (2000): Chronology of Events Regarding Women in Iran since the Revolution of 1979, *SOCIAL RESEARCH*, ročník 67, č. 2. Dostupný online z www:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=10&hid=125&sid>

d=a4d871f1-ab47-4bc4-9fd8-12e728e60472%40sessionmgr110
(24. 1. 2012).

Khiabany, Gholam (2010): *Iranian media: The Paradox of Modernity*, New York, Routledge.

Hooglund, Eric (1999, únor): Khatami's Iran, *Current History*, ročník 98, č. 625. Dostupný online z www:

[http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=17&hid=125&sid=a4d871f1-ab47-4bc4-9fd8-](http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=17&hid=125&sid=a4d871f1-ab47-4bc4-9fd8-12e728e60472%40sessionmgr110&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=a9h&AN=1575358)

[12e728e60472%40sessionmgr110&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=a9h&AN=1575358](http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=17&hid=125&sid=a4d871f1-ab47-4bc4-9fd8-12e728e60472%40sessionmgr110&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=a9h&AN=1575358) (24. 1. 2012).

Kamrava, Mehran (2001): The Civil Society Discourse in Iran, *British Journal of Middle Eastern studies*, ročník 28, č. 2. Dostupný online z www: <http://www.jstor.org/stable/826123> (20. 8. 2011).

Kropáček, Luboš (2006): *Duchovní cesty islámu*, Praha, VYŠEHRAD.

Mehran, Golnar (2003): Khatami, Political Reform and Education in Iran, *Comparative Education*, ročník 39, č. 3. Dostupný online z www: <http://www.jstor.org/stable/3593430> (20. 8. 2011).

Mir-Hosseini, Ziba; Taper, Richard (2006): *Islam and Democracy in Iran Eshkevari and the Quest for Reform*, London and New York, I. B. Tauris.

Moghadam, Valentine M.: *Women in the Islamic republic of Iran: Legal Status, Social Positions, and Collective Actions*. Dostupný online z www: www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ValentineMoghadamFinal.pdf (12. 11. 2012).

Mohammadi, Majid (2007): Iranian University Student's Politics in the Post-Reform Movement Era: A discourse Analysis, *Iranian Studies*, ročník 40, č. 5. Dostupný online z www: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=23&hid=125&si>

d=a4d871f1-ab47-4bc4-9fd8-12e728e60472%40sessionmgr110
(20. 8. 2012).

Nabavi, Negin (2003): *Intellectual Trends in Twentieth-Century Iran: A Critical Survey*, Gainesville, United Press of Florida.

Rajaei, Farhang (2007): *Islamism and Modernism The Changing of discourse in Iran*, Austin, University of Texas Press.

Rezaei, Ali (2003): Last Efforts of Iran's Reformists, *Middle East Report*, č. 226. Dostupný online z www: <http://www.jstor.org/stable/1559282> (29. 1. 2012).

Ridgeon, LLOYD (2007): Introduction: Iranian Intellectuals (1997-2007), *British Journal of Middle Eastern Studies*, ročník 34, č. 3. Dostupný online z www: <http://www.jstor.org/stable/20455529> (21. 8. 2011).

Saghafi, Morad (2004): The New Landscape of Iranian Politics, *Middle East Report*, č. 233. Dostupný online z www: <http://www.jstor.org/stable/1559446> (29. 1. 2012).

Samii, A. W. (1999): The Contemporary Iranian News Media, 1998-1999, *Middle East Review of International Affairs*, ročník 3, č. 4. Dostupný online z www: <http://meria.idc.ac.il/journal/1999/issue4/jv3n4a1.html> (24.2.2012).

Semati, Mehdi (2008): *Media, Culture and Society in Iran*, New York, Routledge.

Tajbakhsh, By Kian (2000): Political Decentralization and the Creation of Local Government in Iran: Consolidation or Transformation of the Theocratic State, *SOCIAL RESEARCH*, ročník 67, č. 2. Dostupný online z www: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=21&hid=125&sid=a4d871f1-ab47-4bc4-9fd8-12e728e60472%40sessionmgr110> (20. 8. 2011).

Tazmini, Ghoncheh (2009): *Khatami's Iran the Islamic Republic and the Turbulent Path to Reform*, New York, I. R. Tauris Publishers.

Wells, Matthew C. (1999): Thermidor in the Islamic Republic of Iran: The Rise of Muhammad Khatami, *British Journal of Middle Eastern Studies*, ročník 26, č. 1. Dostupný online z [www](http://www.jstor.org/stable/195599): <http://www.jstor.org/stable/195599> (29. 1. 2012).

Internetové zdroje:

<http://www.iranian.com/>

12 RESUMÉ

The work deals with the Iranian society during the era of president Muhammad Khatami (1997-2005). The main attention is paid to the reform movement representing the prevailing sociopolitical tendency of that time covering particular social, emancipatory, political and economic activities.

On May 23, 1997 reformative candidate Muhammad Khatami was elected by some 70 per cent of votes as the fifth president of the Islamic Republic of Iran. After the elections the reform movement was set in motion in order to struggle for more equitable and modern social and political conditions as well as for the reform of interpretation of Islam. Within the frame of this movement many social groups like women, students, intellectuals and clerics got involved in social and political activities in their efforts to transform the rigid atmosphere of Iran into the democratic state that would reflect the needs of modern society. An unprecedented liberalisation in the public sphere took place during the first years under the rule of Muhammad Khatami. The ruling conservative clerics intended to maintain their power based on the ideological interpretation of Islam and islamization proces in spite of the tendency of majority of the society to overcome the strict islamization of previous years.

Particular chapters of the work examine the development of the Iranian society in the light of the reform movement having focused primarily on issues like the origins of the support this movement got from the society, the form of the engagement of individual social groups, the reform movement's failure and the reasons why the Iranians eventually elected the conservative candidate Mahmoud Ahmadinejad – in spite of him representing entirely opposite views. The work describes essential factors and events that have most affected the development of the society - its mood, wishes and intentions. In conclusion, the work results in establishing both positive and negative effects the movement had on the Iranian society.